

TEK EBEVEYNLİ HANELERDEKİ KADINLARIN ROL VE SORUMLULUKLARINDAKİ DEĞİŞİMLER VE DENEYİMLEDİKLERİ GÜÇLÜKLER

Barış DEMİREL* & Sema BUZ**

Öz

Bu çalışmada, tek ebeveynli hanelerdeki kadınların rol ve sorumluluklarındaki değişimlerin ve deneyimledikleri güçlüklerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemiyle yürütülen çalışmada, derinlemesine görüşmeler yapılarak boşanma sonucunda tek ebeveyn anne olan 14 kadın araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. 14 kadının seçiminde farklı sosyo-ekonomik düzeyden katılımcıların yer alması ve maksimum çeşitliliğin sağlanmasına özen gösterilmiştir. Araştırma verileri 2020 yılı Aralık ve 2021 Mart ayları arasında yüz yüze görüşmeler aracılığıyla toplanmış olup covid-19 pandemi koşullarından dolayı hijyen tedbirlerine azami ölçüde dikkat edilmiştir. Araştırma bulguları; yaşanan güçlükler ve sorunlardaki değişimler, sorumluluklardaki değişimler, istihdama katılım ve gelir durumu, destek mekanizmaları, toplumdaki boşanmış kadın algısı ve katılımcıların gelecek planları başlıkları altında paylaşılmıştır. Araştırmada tek ebeveynlik sürecinde ekonomik sorunların ön plana çıktığı, kadınların sorumluluklarında çok büyük değişimlerin yaşanmadığı, evli iken çalışmayan kadınların boşanmadan sonra iş arayışında olduğu, destek mekanizmaları çerçevesinde enformel desteklere daha çok başvurulduğu, toplumdaki boşanmış kadın algısının damgalayıcı ve eleştirel olduğu ayrıca kadınların geleceğe yönelik planlarının da büyük ölçüde çocukları üzerinden yapıldığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ailede değişim, boşanma, tek ebeveynli aile, tek ebeveynli ailelerde deneyimlenen güçlükler, tek ebeveyn kadın.

CHANGES IN THE ROLE AND RESPONSIBILITIES OF WOMEN IN SINGLE-PARENT HOUSEHOLDS AND THE CHALLENGES THEY EXPERIENCED

* Öğr. Gör. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Delice Meslek Yüksekokulu Müdürlüğü Sosyal Hizmetler Programı, barisdemirel@kku.edu.tr <https://orcid.org/0000-0001-5916-4999>

** Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, semabuz@hacettepe.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-8326-3732>

Not: Bu araştırmanın yapılabilmesi için Hacettepe Üniversitesi Senatosu Etik Komisyonu'nun 21.10.2020 tarih ve 35853172-900-E.00001293329 sayılı yazısı ile Etik Kurul izni alınmıştır.

This study aimed to determine the changes in the roles and responsibilities of women in single-parent households and the difficulties they experienced. A qualitative research method was adopted and in-depth interviews were conducted with 14 women who became single parents as a result of divorce. In the selection of participants, attention was paid to the participation of participants from different socio-economic levels and it was aimed to ensure maximum diversity. The data were collected through face-to-face interviews between December 2020 and March 2021, and due to the covid-19 pandemic conditions, maximum attention was paid to hygiene measures. The findings were grouped under the following headings experienced difficulties and problems, changes in responsibilities, participation in employment and earning income, support mechanisms, the perception of divorced women in the society and future plans. In the study, it was found that economic problems were regarded as significant, there were no major changes in responsibilities, women who did not work while married were looking for a job after the divorce, informal support was used more within the framework of support mechanisms, the perception of divorced women in the society was stigmatizing and critical.

Keywords: *Change in family, divorce, single parent family, difficulties experienced in single parent families, single parent woman.*

Giriş

Tek ebeveynli aile, çocuğun veya çocukların sadece bir ebeveyniyle birlikte aynı evi paylaştığı, sadece bir bakım veren ebeveyninin olduğu aile türüdür (Bradshaw ve Millar, 1991:6; Abd Hamid ve Saleh, 2013: 1154; Nazlı ve Kiyi, 2021:471). Tek ebeveynlik sürecini deneyimleyenler biyolojik çocuğa sahip ya da evlat edinen bir ebeveyn olabilir (OECD, 2020: 1). Eşlerden birinin ölümü, eşlerin evliliği sonlandırması, yalnız yaşayan bireyin evlat edinmesi, eşlerden birinin uzun süreli hükümlü olması, taşıyıcı annelik ve yapay dölleme yolları ile ebeveyn olmayı tercih etme gibi unsurlar çerçevesinde tek ebeveynli aileye dönüşümün gerçekleştiği görülmektedir (Gladding, 2015).

Farklı ülkelerde yapay dölleme veya taşıyıcı annelik yolu ile yasal tek ebeveyn olma süreçleri deneyimlenmekle birlikte dünya genelinde ve Türkiye’de eşlerden birinin ölümü ve boşanmanın gerçekleşmesi en yaygın tek ebeveynli aile dinamiği olarak ön plana çıkmaktadır. Gordon ve McLanahan (1991) tarafından 30 yıl önce yapılan bir akademik çalışmada boşanmanın, ölüme kıyasla daha belirgin bir tek ebeveyn olma gerekçesi olacağı öngörülmüştür. Günümüzde boşanma kaynaklı tek ebeveynli aileye dönüşümün ilk sırada yer aldığına dair bilgiler bahsedilen araştırmanın öngörüsünü doğrulamaktadır. Çin’de yapılan akademik bir çalışmada 1982 yılı verileri ile %1’den düşük bir oranda boşanma sonrası tek ebeveynli ailelerin olduğu; aynı yıl için eşin ölümü sonrası oluşan tek ebeveynli aile oranının ise yaklaşık %3 olduğu ifade edilmektedir. 2016 yılında ise boşanma sonrası oluşan tek ebeveynli aile oranının %2’lere yükseldiği; eşin ölümü sonrası oluşan tek ebeveynli aile oranının ise %1’den daha düşük bir seviyeye gerilediği aktarılmaktadır (Zhang, 2020: 87).

Bununla birlikte Finlandiya, İsveç ve Birleşik Krallık' ta tek ebeveynliğe giden bir yol olarak; evlilik bağı olmaksızın birlikte yaşama durumunun boşanma ile benzer bir etki ve ağırlığa sahip olduğu ifade edilmektedir (EC, 2006: 86).

OECD ülkelerinde yaklaşık dört çocuktan birinin tek bir ebeveyni ile yaşadığı tahmin edilmektedir. Belçika, Litvanya ve ABD'de tek ebeveynli hane oranının yüksek olduğu; en düşük tek ebeveynli hane oranının ise Türkiye, İsviçre ve Yunanistan'da olduğu belirtilmektedir (OECD, 2020: 1). Avrupa Birliği genelinde ise 9,2 milyon civarında tek ebeveyn birey bulunduğu ifade edilmektedir (European Institute for Gender Equality, 2020: 1).

Türkiye açısından bakıldığında ise TÜİK'in "İstatistiklerle Aile 2020" başlıklı bülteninde yer alan bilgiler doğrultusunda; Türkiye'de hane halkı büyüklüğünün 2008 yılında 4 kişi olduğu, 2020 yılında ise 3,3 kişiye gerilediği bilgisine yer verilmiştir (TÜİK, 2021a). Türkiye'de tek ebeveynli aile oranının yıllara göre değişimine bakıldığında ise 2014 yılında %7,6 olan tek ebeveynli aile oranının 2020 yılında %9,7'ye yükseldiği görülmektedir. 2014'ten 2020 yılına %2,1 oranında artış gösterdiği gözlenen tek ebeveynli ailelerin %7,5'i anne-çocuk; %2,2'si ise baba-çocuk olarak yaşamını sürdürmektedir (TÜİK, 2021a). Yani tek ebeveynli hanenin sürdürülmesinde annelerin babalara kıyasla çok daha fazla sorumluluk aldığı görülmektedir.

Tüm bu bilgiler ışığında bu çalışma kapsamında boşanma sonrası oluşan tek ebeveynli hanedeki kadınların rol ve sorumluluklarındaki değişimlerin ve deneyimledikleri güçlüklerin belirlenmesi hedeflenmektedir.

1. BOŞANMA SÜRECİNE "KADIN VE ÇOCUK" ODAKLI BAKIŞ

Boşanma, yasal olarak devam eden evlilik birliğinin artık sürdürülemeyecek bir noktaya gelmesi ve evliliğin hukuki zeminde sonlandırılması olarak tanımlanabilir. Türk Medeni Kanunu (TMK)'nda boşanma nedenleri ve hukuksal sürece yönelik olarak çeşitli hükümlere yer verilmektedir. Bu kapsamda boşanma sürecinin hukuksal çerçevede ilerlediğini ve tarafların çeşitli haklarının olduğunu ifade etmek mümkündür. TMK 161-166. maddeler arasında "şiddetli geçimsizlik, eşin terki, zina, onur kırıcı davranışta bulunma, eşin canına kast etme, eşlerin birbirine kötü muamelede bulunması ve akıl hastalığı" gibi durumların söz konusu olması halinde yasal olarak boşanmanın gerçekleştirilebileceğine yer verilmektedir (Türk Medeni Kanunu [TMK], 2001: 8071-8072).

TMK'de yer verilen boşanma gerekçelerinin geçerliliğini koruduğunu ifade etmekle birlikte günümüz koşullarında bu gerekçelerin daha çok çeşitlendiğini ifade etmek mümkündür. Bir evliliğin sürdürülmesi için sürecin sağlıklı bir şekilde işliyor olması yönünde genel bir kabul olduğu ifade edilebilir. Coşkun ve Şarlak (2020: 1) sağlıklı aileleri; iş birliğinin var olduğu, duyguların paylaşıldığı, karşılıklı temel gereksinimlerin giderildiği ve sorun çözme becerilerinin yaygın olarak kullanıldığı aileler şeklinde

tanımlamaktadır. Eşlerin aile ile ilgili konularda anlaşmaları ve sorunlarını olumlu bir şekilde çözüme kavuşturmaları sağlıklı aile örüntüleri açısından son derece önemlidir. Bahsedilen sağlıklı etkileşim ve iletişim sürecinin sürdürülemediği evliliklerin boşanma ile sonulanabileceğine yönelik güçlü bir öngörü bulunmaktadır. Dolayısıyla sağlıklı olarak tarif edilen aile örgütlenmesinin işlevsiz bir noktaya gelmesiyle evliliklerin sonlandığını ifade etmek mümkündür.

Hiç kuşkusuz mevcut aile sisteminin ortadan kalkması ve yeni bir sürecin başlayacak olması, içerisinde çeşitli değişimleri ve güçlükleri barındırmaktadır. Bununla birlikte literatürde yer alan bilgiler doğrultusunda boşanma sürecine yıkım, kayıp ve yas getiren bir deneyim olarak bakılmadığı durumlarda boşanmanın, içinde krizleri ve fırsatları barındırdığı dolayısıyla da yeni başlangıçlara olanak tanıdığı vurgulanmaktadır (Hetherington, 2003: 217).

Literatürde tek ebeveynli aileler açısından öne çıkan bazı temel değişimler, ortak güçlük ve fırsatlar bulunmaktadır. İlk olarak tek ebeveynli ailelerde ekonomik, psikolojik, hukuksal ve sosyal destek yoksunluğu problemlerinin ön plana çıktığı ve ocuk/çocuklara yönelik sorun ve güçlüklerin yaşandığı ifade edilmektedir. Ek olarak tek ebeveyn annelerin karşılaştıkları en önemli güçlükler; maddi sorunlar, zaman yetersizliği, artan rol ve sorumluluklar olarak belirtilmektedir (Aile Eğitim Programı, 2018).

Tek ebeveynli aileler çeşitli nedenlerle yoksulluğa karşı daha savunmasız bir duruma gelebilmektedir. Çift ebeveynli aileler için mevcut olan kaynaklarla kıyaslandığında, ekonomik açıdan dezavantaj ön plana çıkmakta, çocukları yalnız yetiştirme ve iş-aile ilişkileri alanında çeşitli baskılar söz konusu olabilmektedir. Örneğin, Birleşik Krallık' ta tek ebeveyn bireylerin istihdam oranı % 56,2 olarak belirlenirken, tek ebeveyn babaların tek ebeveyn annelerden daha yüksek bir istihdam oranına (%67) sahip oldukları görülmektedir. Ancak bu durum çift ebeveynli ailelerdeki baba istihdamına kıyasla daha düşük olarak belirlenmiştir (Fagan vd., 2006: 86). Avrupa Birliği (AB) ölkeleri arasında yürütölen başka bir çalışmada ise erkeklerin %83'ünün ve kadınların yalnızca %55'inin istihdam edildiği paylaşılmaktadır. İstihdam hayatında olsalar dahi bir bağımlı çocuğu olan, çalışan kadınların %35'inin ise ulusal yoksulluk sınırının altında ücret aldığı ortaya konmaktadır. Tek ebeveyn kadınların tek ebeveyn erkeklere kıyasla daha düşük ücretlerle istihdamları söz konusu olmaktadır. Bu durum kadınların iş gücü piyasasında kalıcı olmalarında ve aile geçimini sürdürmelerinde zorluklar doğurabilmektedir (Fagan vd., 2006: 86). Ayrıca tek ebeveynli aileler odağında tek ebeveyn annelerin, tek ebeveyn babalara kıyasla yoksulluk açısından daha dezavantajlı oldukları belirtilmektedir. Tek ebeveyn annelerin % 49'unun, tek ebeveyn babaların ise %32'sinin yoksulluk veya dışlanma riski altında oldukları paylaşılmaktadır (Barbieri vd. 2016: 90). Tek ebeveyn babaların istihdam oranının tek ebeveyn annelere göre daha yüksek olması yoksulluk riski açısından anneleri daha dezavantajlı olarak konumlandırmaktadır.

Tek ebeveynli hanelerdeki çocukların ise; psikiyatrik hastalık, intihar veya intihar girişimi, yaralanma ve bağımlılık risklerinde artış görüldüğünü, çocuklukta psikiyatrik hastalıklar açısından iki ebeveynli hanelerdeki çocuklara kıyasla daha yüksek riske sahip olduklarını ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır. Tek ebeveynli ailelerdeki erkek çocuklarda psikiyatrik hastalık ve madde bağımlılığı olasılığının kızlara göre daha yüksek olduğuna ve erkek çocukların kız çocuklarına kıyasla intihar ve ölüm açısından daha fazla riskle karşılaştığına dair bilgiler paylaşılmaktadır (Weitofdt vd. 2003: 290). Bu bilgilerin aksine tek ebeveynli hanelerdeki çocukların bir kısmında ise aile içi çatışmaların ve şiddet döngüsünün ortadan kalkması nedeniyle çocukların iyilik halinin arttığına yönelik sonuçlar (Gedik, 2015: 172) çift ebeveynli aile sisteminin işleyiş biçiminin boşanma sonrası çocuk üzerinde bırakacağı etkiler açısından bir farklılaşma yaratabildiğini göstermektedir.

Bunların yanı sıra tek ebeveynli hanelerdeki çocukların akademik başarı açısından daha dezavantajlı olduklarını ve çift ebeveynli ailelere kıyasla tek ebeveynli ailedeki çocukların akademik başarısızlık riskinin daha yüksek olduğunu ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (Ermisch ve Francesconi, 2001: 256; Park, 2007: 863).

Ek olarak ebeveynin boşanması ve çocuk depresyonu arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve tek ebeveynli hanedeki çocuğun psikolojik iyilik halinin daha olumsuz ilerlediğine dair veriler bulunmaktadır (Sands vd., 2017: 113). Ancak bu olumsuz sonuçların yanı sıra boşanma sürecinin olumlu etkilerinin olduğu ve çeşitli fırsatlar doğurduğu durumlar da söz konusudur. Kendini düşünme ve iyileştirme, daha iyi bir sağlık durumu, özgüvenin yenilenmesi, sağlıklı bir iletişim ve ilişki örgütlenmesi içinde çocuğun büyütülmesi gibi unsurlar bu çerçevede ön plana çıkmaktadır (Gross, 2014). Örneğin mutsuz ve şiddet dolu bir evlilik söz konusu ise boşanma ile oluşan tek ebeveynli ailede kadın ve çocukların şiddetsiz ve huzurlu bir ortamda yaşamını sürdüreceği (Gedik, 2015:172) için yeni durum olumlu olarak değerlendirilebilir. Gedik (2015:172) tarafından yürütülen bir araştırmada boşanmış kadınların boşanma sonrasında daha iyi aile ilişkileri kurabildikleri; iki ebeveynli olunan dönemde şiddete maruz kalma öyküsü olan çocukların boşanmadan sonra anneleriyle ilişkilerinin olumlu ilerlediği ortaya konmuştur.

Özetle, tek ebeveynli ailelerin deneyimlerinin ve sorunlarının çeşitlilik gösterdiği, hanedeki kadın ve çocukların çeşitli güçlüklerle karşılaşma olasılığının daha yüksek olduğu görülmektedir. Tek ebeveyn olmadan önceki koşullar, evliliğin niteliği ve işleyiş biçimi tek ebeveynlik dönemindeki deneyimleri de büyük ölçüde belirlemektedir. Güncel veriler doğrultusunda da tek ebeveynli aile oranlarının hem dünyada hem Türkiye’de artış gösterdiği, tek ebeveynli aile oluşumunda boşanmanın en yaygın neden olduğu görülmektedir. Tüm bu bilgiler doğrultusunda bu araştırma, tek ebeveynli hanelerde kadınların rol ve sorumluluklarındaki değişim ve deneyimlenen güçlüklerin belirlenmesi amacıyla yürütülmüştür.

2. YÖNTEM

Araştırmada nitel yöntem kullanılmıştır. Denzin ve Lincoln (2008: 4) nitel araştırmaları “insanların bakış açıları çerçevesinde olayları anlamlandırmaya ve yorumlamaya çalışarak insanları, doğal çevrelerinde incelemeye olanak tanıyan ve olaylara bağlamı içinde derinlemesine açıklamalar getirmek üzere geliştirilen araştırmalar” olarak tanımlamaktadır. Nitel araştırma yorumlayıcı olma eğilimindedir ve bir olguyu, kendi bağlamında daha derinlemesine anlayabilmek üzere çaba gösterir (Morrow, 2007).

Araştırmanın çalışma grubunu Kırıkkale ilinde yaşamını sürdüren 14 tek ebeveyn kadın oluşturmuştur. Kırıkkale ilinin seçilmesinde iki önemli gerekçe ön plana çıkmıştır. Bunlardan ilki; Orta Anadolu’ya ait temel aile istatistikleri ve Türkiye geneli verilerin benzerlik göstermesidir. Örneğin, 2019 yılı hane halkı büyüklüğü Türkiye geneli için 3,4 kişi olarak belirlenirken Orta Anadolu için de aynı büyüklük tahmin edilmiştir (TÜİK, 2019). Bu nedenle bulunduğu coğrafi bölgede temsil düzeyi yüksek olan Kırıkkale ili seçilmiştir. İkinci olarak ise metropollerde ailelere yönelik hizmet ve uygulamalara daha erişilebilir olması, hizmet sağlayıcıların sayısının daha fazla olması (dernek, vakıf, yerel yönetimler vb.) nedeniyle daha küçük ve kısıtlı olanaklara sahip bir şehirde tek ebeveynli ailelerin deneyimleri anlaşılabilirliği için Kırıkkale ili seçilmiştir.

Kadınlara erişimde amaçlı örnekleme yoluna gidilmiştir. Amaçlı örnekleme, nitel araştırma sürecinin en yaygın olarak tercih edilen örnekleme tekniğidir. Amaçlı örnekleme ile araştırmacı aktif olarak araştırma sorusunu cevaplamak için amaca hizmet eden en ideal grubu belirler ve araştırmacının araştırma alanı, mevcut literatür ve çalışmanın odaklandığı bilgiye dayanarak şekillendirilir (Marshall, 1996: 523).

Veri toplama sürecinde araştırmacılar tarafından oluşturulan aydınlatılmış onam formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin toplanması aşamasında derinlemesine görüşmeler yapılmış ve katılımcıların onamı alınarak veriler ses kaydı ile toplanmıştır. Veriler 29.12.2020-02.03.2021 tarihleri arasında yüz yüze görüşmeler yoluyla toplanmış olup covid-19 pandemi koşulları çerçevesinde maske-mesafe ve hijyen kurallarına azami ölçüde dikkat edilmiştir.

Her bir katılımcı ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşme süreci ortalama 50 dakika sürmüştür. Ses kaydı ile elde edilen verilerin içerik analizi araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Ses kayıtları araştırmacılar tarafından öncelikle metne dönüştürülmüş sonrasında katılımcıların paylaşımlarında öne çıkan ve tek ebeveynlik sürecinde en fazla değerlendirmede buldukları konular çerçevesinde temalar belirlenmiştir. Yapılan içerik analizi neticesinde bir ana ve altı alt tema oluşturulmuştur. Belirlenen ana ve alt temalar ise aşağıdaki gibi şekillenmiştir.

Şekil 1. Ana tema ve alt temalar

Şekil 1’ de yer alan ana tema ve alt temalara ilişkin bilgilere bulgular başlığı altında yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Özneleri

Tek ebeveynli hanede kadınların rol ve sorumluluklarındaki değişim ve deneyimlenen güçlüklerin belirlenmesi amacıyla yürütülen çalışmanın özneleri Kırıkkale ilinde yaşamını sürdüren ve boşanma sonrası tek ebeveyn annelik sürecini deneyimleyen 14 kadındır. Kadınların belirlenmesinde; velayeti altında 18 yaşın altında en az bir çocuğunun bulunması ya da yükseköğrenime devam etmesi koşuluyla 24 yaşına kadar bekar çocuğu ile yaşamını sürdürüyor olması ve boşanma üzerinden en az bir yıl süre geçmiş olması kriterleri dikkate alınmıştır. En az bir yıldır süreci deneyimliyor olmaları, sürece yönelik tecrübelerini paylaşılabilecekleri düşüncesiyle konulan bir kriterdir. Katılımcıların ailesiyle ya da yalnız çocuklarıyla yaşaması, eğitim düzeyi farklılıkları ve çalışma durumları dikkate alınarak deneyimlerinde heterojenliğin sağlanması hedeflenmiştir. Bu koşul ve olanakların tek ebeveynli hanelerdeki kadınların deneyimlerini farklılaştırıp farklılaşırmadığı değerlendirilmiştir.

Araştırmaya katılan kadınlara yönelik temel bilgiler ise aşağıdaki gibidir.

Katılımcı 1 (K1): 39 yaşında, lisans mezunu ve çalışan bir bireydir. 17 yıl süren bir evlilikten sonra boşanmıştır. Şu anda annesi, babası ve iki kızı ile birlikte yaşamaktadır.

Katılımcı 2 (K2): 41 yaşında, ön lisans mezunu ve işsiz bir bireydir. Evliliğini 18 yıl sürdürdükten sonra boşanmıştır. Şu anda annesi, babası ve üç oğlu ile birlikte yaşamaktadır.

Katılımcı 3 (K3): 43 yaşında, ön lisans mezunu ve pandemi nedeniyle kısa çalışma ödeneği ile geçinen bir bireydir. 11 yıl süren bir evlilikten sonra boşanmıştır. Şu anda annesi, babası, iki kızı ve bir oğlu ile birlikte yaşamaktadır.

Katılımcı 4 (K4): 41 yaşında, ortaokul mezunu ve çalışan bir bireydir. 17 yıl süren bir evlilikten sonra boşanmıştır. şu anda annesi, iki oğlu ve bir kızı ile birlikte yaşamaktadır.

Katılımcı 5 (K5): 44 yaşında, lise mezunu ve çalışan bir bireydir. 7 yıl süren bir evlilikten sonra boşanmıştır. şu anda oğlu ile birlikte yaşamaktadır.

Katılımcı 6 (K6): 35 yaşında, ortaokul mezunu ve işsiz bir bireydir. 11 yıl süren bir evlilikten sonra boşanmıştır. şu anda kızı ve iki oğlu ile birlikte yaşamaktadır.

Katılımcı 7 (K7): 47 yaşında, ilkokul mezunu ve çalışan bir bireydir. 25 yıllık bir evlilikten sonra boşanmıştır. şu anda iki kızı ile birlikte yaşamaktadır.

Katılımcı 8 (K8): 48 yaşında, ilkokul mezunu ve çalışan bir bireydir. 16 yıl süren bir evlilikten sonra boşanmıştır. şu anda iki kızı ve bir oğlu ile birlikte yaşamaktadır.

Katılımcı 9 (K9): 37 yaşında, yüksek lisans mezunu ve çalışan bir bireydir. 7 yıllık evlilikten sonra boşanmıştır. şu anda kızı ile birlikte yaşamaktadır.

Katılımcı 10 (K10): 30 yaşında, açık lise öğrencisi ve işsiz bir bireydir. Evliliğini 2 yıl sürdürdükten sonra boşanmıştır. şu anda annesi, babası ve kızı ile birlikte yaşamaktadır.

Katılımcı 11 (K11): 36 yaşında, ilkokul mezunu ve işsiz bir bireydir. 10 yıl süren bir evlilikten sonra boşanmıştır. şu anda annesi, babası ve kızı ile birlikte yaşamaktadır.

Katılımcı 12 (K12): 21 yaşında, ortaokul mezunu ve işsiz bir bireydir. 4 yıl süren bir evlilikten sonra boşanmıştır. şu anda annesi, iki kızı ve bir oğlu ile birlikte yaşamaktadır.

Katılımcı 13 (K13): 43 yaşında, ilkokul mezunu ve işsiz bir bireydir. Evliliğini 14 yıl sürdürdükten sonra boşanmıştır. şu anda oğlu ve kızı ile birlikte yaşamaktadır.

Katılımcı 14 (K14): 43 yaşında, ilkokul mezunu ve işsiz bir bireydir. Evliliğini 5 yıl sürdürdükten sonra boşanmıştır. şu anda kızı ile birlikte yaşamaktadır.

2.2. Etik Konular

Bu araştırma için Hacettepe Üniversitesi Senatosu Etik Komisyonu'nun 21.10.2020 tarih ve 35853172-900-E.00001293329 sayılı yazısı ile Etik Kurul izni alınmıştır.

3. BULGULAR VE TARTIşMA

Araştırmanın bulguları temelde boşanma sürecini deneyimlemiş ve velayeti altındaki çocuklarının bakımlarını sürdüren kadınların genel olarak diğer tek ebeveyn bireylerle benzeyen deneyimleri ve güçlüklerinin daha fazla olduğunu ortaya çıkarırken boşanma sonrasında kadınların farklı sosyoekonomik statüleri nedeniyle bazı alanlarda özđün deneyimleri olduğuna da işaret etmektedir. Bu kapsamda boşanma nedeniyle tek ebeveynli aileye dönüşen ve bu süreci yürüten bireylerle yapılan

derinlemesine görüşmelerde ön plana çıkan deneyimler doğrudan alıntılar yoluyla aktarılmış ve literatür bilgileri ile desteklenerek tartışılmıştır. Boşanma ve tek ebeveyn olma süreci şeklinde belirlenen ana tema altında yer alan altı alt temaya dair bulgular aşağıdaki şekildedir.

3.1. Güçlükler ve Sorunlardaki Değişimler

Tek ebeveyn kadınların çeşitli güçlükler yaşadığı bilinmektedir. Kadınların güçlüklerle karşılaşma ve sorun deneyimleme olasılıklarının daha yüksek olduğu Özar ve Yakut-Çakar (2012: 32-37) ve Soygan (2019: 77-97) tarafından yürütülen çalışmalarda da ortaya konmuştur. Bu çerçevede eşle sorunlar yaşandığı, ekonomik ve psikolojik sorunların deneyimlendiği, sosyal destek eksikliği ve hukuksal sorunlarla karşılaşıldığı, çocuklarla ilgili ve çocukların yaşadıkları sorunların varlığı ortaya konulmuştur. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AEP, 2018) ve Acar (2001: 19) tarafından yapılan çalışmalarda da tek ebeveyn bireylerin sorunları ve güçlükleri psikolojik sorunlar, ekonomik sorunlar, sosyal destek yoksunluğu, hukuksal sorunlar ve çocuklarla ilgili sorunlar şeklinde sıralanmıştır.

Katılımcıların evliliğinin devam ettiği süreçte yaşadığı güçlükler ve sorunlara yönelik anlatılarında; eşten baskı görme, eşin ilgisizliği, eşin ev ile ilgili giderlere katkı sağlamamasının ön plana çıktığı görülmektedir.

Evliliğim devam ettiği sürece daha çok güçlükler yaşadım. Hani biri var yardım etmesi gerekiyor, çocukları düşünmesi gerekiyor, evi düşünmesi gerekiyor, beni düşünmesi gerekiyor ama hani ortada yok. İşte gece 2’de eve geliyor, 3’te eve geliyor, bilmem ne yapıyor?

K1 (39 yaş, iki çocuk sahibi)

“Evli iken eşimden çok çektiğim için o sürecin de çok zorlukları vardı yani.”

K8 (48 yaş, üç çocuk sahibi)

Evliliğimizdeki sorunlar zaten eski eşimin ilgisizliği, evine bakmaması, çocuklarıyla ilgilenmemesi idi. Benim en küçük çocuğuma mesela hiç sevinmedi bile. Çocuk doğduğunda, babasının da bir insanoğlu olduğu için gurur duymasını bekliyorsunuz ama olmadı. Ama işte eski eşim benim çocuklarımı düşündüden itti. Bakmak istemedi.

K13 (43 yaş, iki çocuk sahibi)

Eski eşimin ilgisi ile kendi ailenin ilgisi çok farklı yani. Ailem benimle çok daha fazla ilgilendi. Ben ailemden hiçbir sıkıyönetim görmedim. Şiddet görmedim. Ama evlendiğim kişiden bana bazı baskılar her zaman oldu.

K14 (43 yaş, bir çocuk sahibi)

Yine bu kapsamda evlilik sürecinde erkekler tarafından hanedeki çocuk ve kadına yönelik bir şiddet de söz konusu olabilmektedir. Bu

doğrultuda şiddet döngüsünde devam eden bir evlilik geçmişi ve hanedeki çocuğun buna şahit olmaması için verilen çaba K5'in anlatısında ifade edilmektedir:

“Çocuğum mesela babanın geleceği saatte komşunun evine gidiyordu. En azından eşimin dövme, vurma, kırma olaylarını görmesin diye.”

K5 (44 yaş, bir çocuk sahibi)

Boşanma Nedenleri Araştırması (2009)'nda; her on boşanmadan dokuzunda şiddetli geçimsizliğin temel boşanma gerekçesi olduğuna yer verilmektedir. Aynı çalışmada ekonomik kökenli sorunlar; gelirden fazla harcama yapan eşin varlığı ve geçim sıkıntısı yaşanması boşanma açısından ön plana çıkarılmaktadır. Bu araştırma katılımcılarının ifadeleri ise bireylerin boşanma yoluyla tek ebeveyn olmalarında eşten şiddet ve baskı görme, kendisine ve çocuklarına karşı ilgisizlik ve ekonomik sorunların belirleyici olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla literatürde yer alan ulusal ve uluslararası kaynaklardan elde edilen bulgular ile bu araştırmanın bulguları benzerlik göstermektedir.

Boşanma aşamasında yasal sürecin yavaş ilerlemesi ve mahkeme süreçlerinin sosyal ve ekonomik olarak güçlükler yaşattığı da ifade edilmektedir. K9 (37 yaş, bir çocuk sahibi)' un, bu kapsamdaki destekleyici anlatısı *“boşanma süreci benim zannettiğim, en azından benim tahmin ettiğimden çok daha uzun ve zorlu bir süreçti. Mahkemenin işleyiş süreci inanılmaz yavaş ve sizi desteklemiyor. Ben eğer çalışan bir insan olmasaydım bir maaşım olmasaydı o süreci sürdürmem asla mümkün değildi”* şeklindedir.

Ayrıca tek ebeveyn bireyler açısından ekonomik alanda sorun ve güçlüklerin ön plana çıktığı, ekonomik kaynaklı yoksunluk yaşadıkları da görülmektedir. Katılımcıların ekonomik güçlüklerinin ön plana çıkmasında işsizliğin önemli bir katkısı olduğu anlatılarda görülmektedir.

Neyden sıkıntı yaşadım? Mesela bir odamız yoktu, kanepede yatıyorduk oturma odası kısmında. E küçük çocuk var, beşik yok, eşyalar geldi, çantaları geldi, kıyafetler geldi ama onları koyacak herhangi bir dolap yok. Bende iş yok, maddi bir şey yok tam tersi aileme söylemediğim borçlarım da var.

K1 (39 yaş, iki çocuk sahibi)

“Boşandıktan sonra tabi ki maddiyat yönünde hani çalışmadığım için hani ailem çok varlıklı olmadığı için hani illa ki sıkıntı çektim. Eşimle beraberken de öyle ahım-şahım bir hayatım yoktu hani aynıydı.”

K12 (21 yaş, üç çocuk sahibi)

Katılımcıların evin geçimi ve giderlerin karşılanması noktasında yaşadıkları güçlükleri öne çıkarırken, durumu “sıkışıyorum” diyerek ifade etmeleri yaşanan güçlüğü vurgulamaktadır. K8 ve K13'ün anlatılarında gelirin giderleri karşılamadaki yetersizliği ve bireylerin yaşadıkları kaygı paylaşılmaktadır.

“Boşandıktan sonra hayat mücadelesi, geçim derdi sorunum sadece şu an. Şu an bile işte ayın sonunu nasıl getiririm, şuraya nereden veririm onları düşünüyorum, başka hiçbir fikrim yok. Sadece ev geçimi...”

K8 (48 yaş, üç çocuk sahibi)

“Yeri geldiği zaman maddi olarak sıkışıyorum. Oğlum mesela üniversite okuyor sıkışıyorum, doğalgaz geliyor, elektriğim geliyor, birçok fatura geliyor. Bir evde olması gerekenler oluyor yani.”

K13 (43 yaş, iki çocuk sahibi)

Katılımcıların anlatılarda tek ebeveynlik sürecinde ekonomik kaynaklı güçlüklerin yaygınlık gösterdiği anlaşılmaktadır. Buna benzer bulgular Soygan ve Gedik (2019: 3962) tarafından Yozgat ilinde gerçekleştirilen boşanmış kadınlarla ilgili çalışmada da paylaşılmaktadır. Yozgat ve Kırıkkale ilinin kültürel alt yapısının benzer olması kadınların sorun ve güçlüklerinde de benzerliği ortaya koymaktadır. Tek ebeveyn olmanın getirdiği gelir azlığı ya da yokluğunun ekonomik yoksunluğu arttırabildiğine yönelik veriler söz konusudur (McLanahan ve Garfinkel, 1989; Amato, 2000). Yine boşanmanın ardından kadınların yaşam standardında düşüş yaşama olasılığının erkeklerden daha fazla olduğu; boşanmış tek ebeveynli ailelerin çift ebeveynli ailelerden daha yoksul olma riskiyle karşılaştığına ilişkin veriler söz konusudur (Andreas, vd. 2006: 533; Hashim vd. 2015: 6-7; Zhang, 2020: 87).

Katılımcıların deneyimledikleri sorun ve güçlüklerle yönelik anlatılarında kadınların, çocuklarının sorunları ya da çocuklarla ilgili sorun ve güçlüklerinin olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar; baba yoksunluğu yaşanması, birden fazla çocuğun olması durumunda velayet paylaşımındaki güçlükler, çocuklarla iletişim güçlükleri, çocukların kontrolü ve gereksinimlerinin giderilmesi boyutlarındaki eksiklikler olarak ön plana çıkmaktadır. Çocuk odaklı yaşanan ve yaşanması olası sorunlar Kucur ve Kelebek (2021: 254-256) tarafından baba yoksunluğu; Gedik (2018: 79-80) tarafından ise çocukları kontrol etme zorluğu ve babanın yokluğundan kaynaklı sorunlar olarak ortaya konmuştur ve bu çalışmanın bulguları ile benzerlik göstermektedir. Katılımcıların anlatılarında bu durum öne çıkarken babalarından sevgi görmeseler dahi çocukları için babaların önemli olduğu vurgulanmıştır:

“Evlilikte tabi ki baba rolü olduğu için en azından çocuklara sınır koymak daha kolaydı. Boşandıktan sonra bütün modelleri anne üstlendiği için daha sıkıntılı bir durum oluyor.”

K3 (43 yaş, üç çocuk sahibi)

Mesela benim oğlum ilkokula gittiğinde, okuldan hep eve gelmek istiyordu. Hep ağlıyordu bunu bana çok yansıtmamaya çalışsa bile ben hep soruyordum neden diye? Örneğin, anne diyordu bugün arkadaşım babasıyla pikniğe gitmiş veya bir yerden bir alışveriş yapmış, lütfen arkadaşlarıma söyle bana baba kelimesi kullanmasınlar ben bunu hiç yaşamadım.

K5 (44 yaş, bir çocuk sahibi)

Çocuklarım, babalarından hiçbir sevgi, ilgi görmedikleri halde demek ki babaları yani sonuçta evin direği olarak onu görüyorlarmış. Kızım ergenlik çağında; ona yetişemiyorum. Oğlum 11 yaşında sürekli babası için ağlıyor, en küçük çocuğum zaten babaya çok düşkün. Hani günlerce, gecelerce ağladıkları oluyor. Bu konuda omuzlarımda o kadar büyük bir yük var ki.

K6 (35 yaş, üç çocuk sahibi)

Bazı durumlarda ise kadınlar boşanmanın ve baba yoksunluğunun sorumlusu olarak suçlanabilmekte ve bu durum onları psikolojik açıdan olumsuz etkilemektedir. Üç çocuğundan yalnızca birisi yanında olan K2'nin deneyimleri buna örnek olarak verilebilir:

şu anda ben iki çocuğumdan maalesef ki ayrırım. Bir anne olarak çok ağır ve zor geçiriyorum bu dönemi ve çocuklarımı 15 günde bir geldiklerinde görüyorum. Tabi ki elimden geldiği kadar onlarla ilgilenmeye çalışıyorum ama çocuklarım şu an anneye karşı çok kapalılar yani ben onlarla iletişim kuramıyorum bir şey konuştuğumda 'he sen çok iyi bir annesin bizi terk edip gittin' diyerek tepki veriyorlar ve çok bir şey yapamıyorum.

(41 yaş, üç çocuk sahibi),

Araştırma bulguları diğer akademik çalışmalarda elde edilen sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Bunlar; ebeveynlerin boşanması sonrasında çocuklarda okula devam problemleri, okul terki, akademik zorluklar, ergenlik dönemindeki uyum problemleri ve madde kullanımı gibi yıkıcı davranışlara eğilim gösterme olarak ifade edilmektedir (Pong, 1996: 248; Cherlin, 1999: 424; Lee ve McLanahan, 2015; Thomas, 2020). Uluslararası çalışmalarda olduğu gibi ulusal ölçekli akademik çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Kasuto vd. (2020: 50) tarafından yapılan çalışmada ebeveynin medeni durumunun değişmesinden kaynaklı çocuklarda akademik ve ruhsal sorunların görülebildiğine yer verilmiştir. Bununla birlikte, boşanmış ailelerden gelen ve ebeveynlerinin boşanma sürecine yönelik umursamaz bir tavır sergileyen gençlerin dahi her iki ebeveynin bir arada bulunabileceği mezuniyet veya düğün gibi organizasyonlar hakkında sıklıkla endişe geliştirebildiği ve bu tarz etkinliklerden duygusal olarak olumsuz etkilenebildikleri görülmektedir (Laumann-Billings ve Emery, 2000). Ayrıca evliliğin sona ermesinin çocuklarda psikolojik stres yaratan bir süreç olduğu da vurgulanmaktadır (Amato ve Keith, 1991; Auersperg vd. 2019).

3.2. Sorumluluklardaki Değişimler

Tek ebeveyn bireylerin yaşamında evlilik dönemine kıyasla bir sorumluluk değişimi yaşanması, beklenen bir durumdur. Kadınların ev içi sorumluluk paylaşımında daha fazla sorumluluğu üstleniyor olmaları her ne

kadar sorumluluklarda artış gibi görünse de aslında tek ebeveyn kadınların anlatılarından, hane içi ve çocuklarına yönelik sorumluluklarında zaten temel yükü omuzladıkları için belirgin bir değişim yaşanmadığı anlaşılmaktadır.

Kadınların, hane içi sorumluluklarının evlilikte ve şimdi aynı olduğuna ve boşanma sonrası değişmediğine yönelik bazı anlatılar öne çıkmaktadır. Bu durumun bu şekilde gerçekleşmesinde yaşanan evliliklerdeki zor süreçlerin etkisi olduğu düşünülmektedir. Aslında sorumlulukları değişmeyen kadınların evlilikleri devam ederken de eşlerinden sorumluluk almaya dair bir girişim görmedikleri ve dolayısıyla boşanmayı bir rahatlama olarak tarif ettikleri anlaşılmaktadır.

Benim sorumluluğum hep aynıydı. Çünkü eşim tamamen sorumsuz bir adam olduğundan bu konuda tek ebeveyn olduktan sonra ben sıkıntı yaşamadım. Yani artık eşim yok ne yapacağım olayına hiç girmedim. Pazardı, erzak alışverişiydi, faturaları bile ben takip ediyordum. Yani eşimden sonra bu sorumluluk konusu bende bir sıkıntı yaratmadı, evliyken eşim sorumluluk bilmezdi ki.

K1 (39 yaş, iki çocuk sahibi)

Evlilikte de zaten bütün sorumluluklar bende idi, eşim devlet memuruydu ama eve çok gelen bir eş değildi, sürekli dışarıdaydı. Yine ben o dönemlerde ev temizliğine gittim, yine evin bütün geçimi bende idi.

K5 (44 yaş, bir çocuk sahibi)

(İç çekme-Derin nefes) Yani evliliğimin devam ettiği süreçteki her şeyi yapıyorum zaten. Ama evliyken bir zorlama durumu vardı. Sürekli karşı tarafın talebi ve ona sürekli hizmet etme durumu söz konusuydu. Yani şu anda evde ne yapıyorsam o zaman da aynısını yapıyordum.

K9 (37 yaş, bir çocuk sahibi)

Anlatılardan toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü ve kadınların hane içi eşitsiz toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle daha fazla sorumluluk yüklenmek durumunda kaldığı görülmektedir.

K-2 (41 yaş, üç çocuk sahibi), ise evliliği devam ederken eşinin aslında bir aileye yönelik sorumlulukları üstlendiğini belirtirken bu ailenin kendi çekirdek aileleri olmadığını, eşinin kök ailesi olduğunu ifade etmektedir. *“Eşimin ailesi bundan 6-7 yıl kadar önce tüm ailenin sorumluluklarını eşime yükledi. Bu aşamadan sonra eşim de bizim evin tüm sorumluluğunu bana bırakmıştı. Halen aynı devam ediyor.”* Anlatı, erkeklerin ekmeği kazanan ve ailenin geçimini sağlayan rolünü sürdürme beklentisini göstermektedir.

Yukarıdaki anlatılarda hane içi sorumlulukların kadınlar açısından aynı şekilde devam ettiği katılımcılar tarafından ifade edilmektedir. Hane içi sorumlulukların çoğunlukla ev işleri, temizlik, fatura ödemeleri ile ilgili olarak ön plana çıktığı görülmektedir. Boşanma öncesinde de katılımcıların

eşlerinin büyük çoğunluğunun evliliklerinde sorumluluk almadıkları anlaşılmaktadır. Bu durum geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyete dayalı iş bölümünün bir yansıması olarak açıklanabilir. Evliliklerin devam ettiği süreçte sadece ekonomik konulardaki sorumlulukların erkekler tarafından yüklenilmesi yeterli olarak görülmekte iken tek ebeveynlik sürecinde kadınlar bu gelirden de mahrum kalarak artan sorumluluklarını yerine getirmeye çalışmaktadır.

Kadınların, çocuklara yönelik sorumluluklarının her zaman aynı olduğuna ve tek ebeveynli aile olma sürecinde değişmediğine dair öne çıkan bazı anlatılar, çocuklarına yönelik sorumluluklarda eşlerinin sorumluluktan kaçındıklarını göstermektedir:

“Bir değişim olmadı. Çocuklar okula gittiğinde servişçi ile görüşülecekse ben görüşüyordum, çocukların okul kaydını ben yaptırıyordum. Eşim sorumluluk bilmezdi ki.”

K1 (39 yaş, iki çocuk sahibi)

“Evliliğin dışına çıktığınız zaman fark ediyorsunuz ki zaten bütün sorumlulukları siz yapıyormuşsunuz. E benim için pek bir şey değişmedi...”

K3 (43 yaş, üç çocuk sahibi)

Sorumluluklarım aynı, hani evimin içindeyim. Çocuklarımla beraberim. İşte onların yemekleri, ütöleri, bulaşıkları, çamaşırları, banyoları hani dışarıya olan aktiviteleri parktır, gezmedir, çarşıdır, pazardır aynı şekilde her şey devam ediyor.

K12 (21 yaş, üç çocuk sahibi)

Hem hane içi hem de çocuklara yönelik sorumlulukların çoğunlukla kadınların üzerinde olmasının ataerkil toplumsal bakış açısı ve toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Yani bu durumun temelinde kadınların ev içi işlerden ve çocuk bakımından birinci derecede sorumlu tutulmasının etkisi olduğu düşünülmektedir.

Yukarıda yer alan anlatıların aksine çocuklara yönelik sorumluluklarda değişim yaşandığına yönelik durumlar da deneyimlenmiştir. Bu anlatılarda annelik ve babalık rollerine yönelik değerlendirmeler dile getirilirken kadınların babasız bir aile örgütlenmesinde çocuk büyütmenin zorluğuna duydukları inançla ilişkili olarak bir değerlendirmede buldukları düşünülmektedir:

“Çocuklar için çalışmam gerektiği ortaya çıktı ama yine babalık rolünü, öğretmenlik rolünü ben yapıyordum. Çocuklar için karar mekanizması olmak, bunlar zor şeyler. Bunlar değişti diyebilirim.”

K3 (43 yaş, üç çocuk sahibi)

Boşandıktan sonra kızımın tamamen sorumluluğu bana geçti. Sonuçta bir erkek yok, tamamen yük bana geldi. Şu anda sorumluluklarım

biraz daha arttı. Sonuçta ergenliğe girmiş bir çocuk var yanımda ve daha çok ihtiyaçları var.

K10 (30 yaş, iki çocuk sahibi)

“Sorumluluk bayağı ikiye katlandı. Ne anneyi arattık ne de babayı arattık.”

K14 (43 yaş, bir çocuk sahibi)

Sorumluluğun ifade edilmesinde evliliğin devam ettiği aşamada çocuklarının herhangi bir risk ile karşı karşıya kalabileceği kaygısı yaşayan K8 (48 yaş, üç çocuk sahibi)’ in anlatısı çocuklarını babalarından korumak üzerine kuruluydu.

“Ya evliyken en önemli sorumluluğum çocuklarımı babalarından korumaktı, dayaktan... Çocukları dışarı alkol almaya gönderdiği zaman işte hep korkuyla beklerdim. Bir an önce gelse, çocuğuma bir şey olmasa, birinin eline geçerse öyle korudum onları. Ayrıldıktan sonra da korudum yani çocuklarımı ama babalarına karşı koruma zorunluluğum iyice azaldı”

Sorumluluk durumunun dikkate alınmasından ziyade çocuklarını, kendi babalarından korumak gibi sürekli bir kaygının anne tarafından taşındığı anlaşılmaktadır. K13 (43 yaş, iki çocuk sahibi)’ün paylaşımı ise sorumlulukların arttığına işaret etmesine rağmen çocuklarının babanın olduğu bir ortamda çok daha olumsuz bir duygu durumu ve davranış geliştirecekleri ön görüşünü paylaşmakla ilgiliydi; *“boşandıktan sonra sorumluluklarım çok arttı diyebilirim. Ama eşim yanımda olsaydı, işte çocuklarım daha kötü duruma düşerdi. Yani öyle bir babadan nasıl çocuk beklersiniz ki.”*

Yukarıda yer alan anlatılarda görülebileceği üzere çocukların baba yoksunluğu hissetmemesi ve gereksinimlerinin giderilmesi adına tek ebeveyn kadınların bir kısmı sorumluluklarında artış olduğunu ifade etmişlerdir. Boşanma sonrası belirgin bir sorumluluk değişimi ifade edilmemesine rağmen eski eşin yükünün artık olmayışı da anlatılara yansıtılmıştır. K4 (41 yaşında, üç çocuk sahibi), eşinin sorumluluğunun ortadan kalkmasını şu şekilde ifade etmiştir.

“Yüküm hafifledi açıkçası. Evliyken mesela bütün sorumluluk bendeydi. Eşim sorumsuz olduğu için. Bizim çocuklar babalarından korktuğundan dolayı babasına hiçbir şey söyleyemiyordu, soramıyordu ya da bir şey isteyemiyordu. Yani omzumdaki yük gitti aslında. Zaten her şey benim üstümde idi. En azından sinirimi bozacak bir şey kalmadı arada.”

Katılımcıların sorumluluklarındaki değişime yönelik anlatılarında evliliğin devam ettiği süreçte de boşandıktan sonra da aslında sorumlulukların büyük ölçüde kadınlar tarafından sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Sadece babalık rolü bağlamında bazı katılımcılar çocuklar odağında sorumluluklarının arttığını ifade etmişlerdir. Boşanma sonrası kadınlarda sorumluluk artışı olduğunda duygu durumunun değişmesi de söz konusu olabilmektedir (Oğurtan, 2011: 50). Bu doğrultuda özellikle boşanma ile sonuçlanan evliliklerde erkeklerin üzerlerine düşen rol ve sorumlulukları etkin bir şekilde sürdürmedikleri, sorumlulukların büyük bir kısmının yine kadınlar tarafından sürdürüldüğü anlaşılmaktadır.

Ailede süregelen istikrarsızlık ise bazı araştırmalarda çocuklar için büyük bir sorun olarak adlandırılmakta; bununla birlikte boşanma/ayrılık olumlu bir süreç olarak tarif edilmektedir. Özellikle mutsuz evliliklerdeki kadınlar veya ebeveyn çatışmalarının çok yaşandığı hanelerde kalan çocuklar için boşanma olumlu sonuçlar doğurabilmektedir (D' Onofrio ve Emery, 2019: 100). Sorumluluk çerçevesinde ele alındığında katılımcıların büyük bir kısmı sorumluluklarında belirgin bir değişimin yaşanmadığını, evliliğin devam ettiği süreçte sorumluluk almayan bir eş ile yaşamının sonlanmasından kaynaklı iyilik hallerinin arttığını belirtmişlerdir.

3.3. İstihdama Katılım ve Gelir Durumu

İstihdama katılım oranları açısından bakıldığında Türkiye'deki kadın istihdam oranlarının erkeklere kıyasla daha düşük olduğu belirtilmektedir. "İstatistiklerle Kadın 2020" başlıklı bültende de 15 yaş ve üstü istihdam edilenlerin %63,1'i erkek; %28,7'si kadın olarak açıklanmıştır (TÜİK, 2021b). Asgari seviyede dahi bir yaşamın sürdürülebilmesi için istihdama katılım ve gelir elde durumu, bir yaşamsal zorunluluk olarak ifade edilebilir. Tek ebeveyn olarak yürütülen süreçte çocuk/çocukların gereksinimleri de gelir elde etme zorunluluğunu artıran bir etken olarak görülebilir. Boşanma sonrasında yaşam koşullarının değişmesi, hane içi ve çocukların sorumluluklarını sürdürme gereksinimi ve sürecin getirdiği sorunlar, kadınların istihdama girmesine yol açmaktadır (Uğur, 2014: 297). Katılımcılar arasında mevcut durumda çalışma hayatında olanlar, boşandıktan sonra istihdama girenler, çalışmak istemesine rağmen çocuk bakımı ve kronik hastalıklar gibi nedenlerle istihdama katılamayanlar olduğu görülmektedir. Araştırma katılımcılarının anlatılarında çalışıyor ve gelir elde ediyor olmanın, yaşanan güçlükleri azalttığı öne çıkarken istihdama girememe ve gelir elde edememe durumunun süreci daha da zorlaştırdığı ifade edilmektedir. Buna ilişkin Özar ve Yakut-Çakar (2012: 32) tarafından yapılan çalışmada da istihdam ve gelir elde etme durumunun refaha erişim konusunda önemli bir belirleyici olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Mevcut durumda istihdam yaşamı içinde olan katılımcıların bir kısmı eşiyile yaşarken bir kısmı ise boşandıktan sonra çalışma yaşamına girdiklerini belirtmiştir. Ayrıca katılımcıların anlatılarında her ne kadar elde edilen

gelirin tam olarak yetmediği paylaşılsa da “kimseye muhtaç olunmadığına” vurgu yapılmaktadır.

Ya ben kendi imkanlarımla küçük oğlumu da alıp ev temizliğine çok gittim. Çalıştığım ortamdaki kişilerin evine olsun, tanıdıkların olsun. Annemin maaşı vardı işte. Elimizden geldiğince ayakta durmaya çalıştık.

K4 (41 yaşında, üç çocuk sahibi)

“Şu an çalışıyorum. Çalıştığım için pek maddi sıkıntım olmuyor. İki kızımınla birlikte yaşıyorum. Onlarla yürütüyoruz işte evimizi.”

K7 (41 yaşında, iki çocuk sahibi)

Evli iken çalışmıyordum, ayrıldıktan sonra çalıştım hani çalışmam daha iyi oldu. Yani kimseye muhtaç olmadan, aileme dahi muhtaç olmadım. Yani bir ev tuttum, çocuklarımı içine aldım. Hani az da olsa aldım, çocuklarıma yedirebilirdim, ayakta durdum kimseye muhtaç olmadım ama evliyken ben daha muhtaçtım.

K8 (48 yaş, üç çocuk sahibi)

K10 (30 yaş, iki çocuk sahibi) ise boşanma durumlarında rastlanan bir şekilde eşinden kurtulmayı öncelikli görerek kendisi için nafaka talep etmeksizin evliliğini sonlandırmış ve kök ailesinden ekonomik destek beklentisi içinde olmasının kendisine kötü hissettirdiğini paylaşarak çalışma ihtiyacı içine girdiğini ifade etmiştir: *“Başta zorunluluktan dolayı çalışmaya başladım. Çünkü kendim için bir nafaka talep etmedim. Sadece kızımın velayetini istediğim için uğraşmayım, boşanayım çabasıydım. 150 TL bir nafaka bağlandı, ben çalışmaya ihtiyaç duydum. Annemgilden falan istemek zoruma gidiyordu.”* İstihdama katılım ve gelir elde etme zorunluğu olduğunu ifade eden K-11 ise çalışma hayatına girerek aynı zamanda psikolojik iyilik halini de artırmayı hedeflediğini ifade etmiştir:

Evli iken hiç çalışmadım. Boşandıktan sonra 2-3 sene çalışmadım çünkü kendimi toparlayamadım. Çok şey geçirdiğim için boşandıktan 4-5 sene sonra çalışmaya başladım. İşkur aracılığıyla geçici olarak çalıştım işte. Hem kafa dağıtmak için hem de kendimi geliştireyim diye. Bir de rahatsızlığımı unutayım diye, evde telef olmayım diye, kapalı kalmayayım diye çalıştım.

K11 (36 yaş, bir çocuk sahibi)

Evlilik döneminde çalışmak istemesine rağmen eski eşinin isteği doğrultusunda istihdama girmediğini ifade eden K2 (41 yaş, üç çocuk sahibi) bunun sıkıntısını bugün yaşadığını ve şimdi iş bulmakta oldukça zorlandığını vurgulamaktadır.

Çocuklar küçük, arka arkaya da çocuklar olunca eşim beni bir şekilde ikna etti ve evliyken çalışmadım. Ben o çocukları büyüttüm ama yanlış yaptım şu an görüyorum. 41 yaşında iş bulmak çok zor. Bunun

sıkıntısını yaşıyorum. Yani eşimin maaşıyla yaşadık evliliğimiz boyunca sonra... Babam sağ olsun, babamın emekli maaşı ile idare etmeye çalışıyoruz”

Kadınların istihdama girme noktasında dahi eşinden izin alarak hareket etmesi gerekliliği ataerkil toplumsal yapı ile ilişkili olarak değerlendirilebilir. Buna ek olarak istihdama engel bir durumları olduğunu ifade eden katılımcılar da olmuştur. Çocukların bakımı bu doğrultuda öne çıkan en önemli konu olarak kendisini göstermektedir:

“Evliyken işe girmiştım epey bir çalıştım. Boşandıktan sonra çalışmadım. Çalışmayı da düşünmüyorum, çocuklarıma destek olmak açısından...”

K6 (35 yaş, üç çocuk sahibi)

Çalışmak istiyorum. Ama işte çocuklar olduğu için çalışmıyorum. Çünkü okula başlayacaklar ikisi. Çocukları kimseye emanet edemem. Çocuklara birinin bakması gerekiyor benim çalışabilemem için. Hani o zaman da çocuklarımla ilgilenemem.

K12 (21 yaş, üç çocuk sahibi)

Ayrıca katılımcıların engel ve/veya kronik hastalık durumu da çalışma yaşamı için birer engel olarak tarif edilmektedir:

Evliyken çalışmıyordum. Ta ki ayrıldıktan sonra çocuklarıma mecbur bakmak zorunda kaldığım için birkaç yerde çalıştım. Sonra işte hastalığım çıktı o yüzden çalışmadım. Ondan sonra işte Allah yardım etti.

K13 (43 yaş, iki çocuk sahibi)

Ben on sene köyde kaldım ondan sonra da buraya (şehire) geldim. Buraya da geleli on sene oldu zaten, durumum yoktu. Kendim bir de kalsiyum hastasıyım, ameliyat oldum onun için de çalışmadım. Ama engel durumum olmasaydı çalışmayı çok isterdim.

K14 (43 yaş, bir çocuk sahibi)

Kadınların evlilik sürecinde istihdamda olmaları durumunda eşlerinin baskısı ve gelirlerini kullanmaya onay vermemesi nedeniyle uzun süredir çalışıyor olmalarına rağmen ancak boşandıktan sonra gelirleri üzerinde söz sahibi olabildikleri anlaşılmıştır. Dolayısıyla evliliğin devam ettiği süreçte kadının elde ettiği gelir üzerinde söz sahibi olamadığı da öne çıkan bir bulgu olarak değerlendirilmektedir.

İstihdama katılım konusunda çok güzel değişim yaşandı. 2005 senesi işe başladım ama sürekli borç ödüyordum, sürekli eşimin borçlarını, bilinmeyen borçlarını... Ama maddi açıdan şu anda değişim oldu hayatımda. Daha iyiyim yani. En azından aldığım şeyler var. Elle tutulur, gözle görülür şeylere para öder durumdayım ama öteki daha farklıydı. Yani ben bu konuda şanslıyım.

K1 (39 yaş, iki çocuk sahibi)

Evlilik zamanında da benim eşimin bana hiçbir katkısı olmadığı için ben hep kendim götürüyordum. Ama boşandıktan sonra daha rahat ettim. Neden? En azından benim aldığım, sattığım şeyleri ben biliyorum, borcumu biliyorum ona göre harcama yapıyorum.

K5 (44 yaş, bir çocuk sahibi)

İstihdam ve gelir elde etme durumunda, hali hazırda herhangi bir geliri olmayan tek ebeveyn kadınlar için çalışma isteği ön plana çıkmaktadır. Poortman (2005: 301), kadın istihdamı ile boşanma arasındaki ilişkinin iki ana yönüne dikkat çekmektedir. Birinci olarak, kadın istihdamındaki artışın boşanma oranlarının artması ile ilgili olduğu yani bir istihdam gereksinimi doğurduğu; ikinci olarak, boşanmış veya boşanmayı bekleyen kadının işe girme gereksinimi ile ilgili olduğu belirtilmektedir. Son yirmi beş yıllık süreçte Türkiye’de boşanmış kadınların diğer kadınlara kıyasla istihdam oranının en yüksek grup olduğu paylaşılmaktadır (Aksoy, vd., 2019: 153). Ancak istihdamdaki artışa karşın yeterli bir gelirin elde edilemediğine yönelik veriler de ortaya konmaktadır. Yapılan başka çalışmalarda da tek ebeveyn kadınların tek ebeveyn erkeklere ve çift ebeveynli ailelerdeki kadınlara kıyasla daha düşük gelire sahip oldukları görülmektedir (Weiss, 1984: 116; ASAGEM, 2011; Boylu ve Öztıp, 2013: 213). Kadın istihdamında çocuk bakım yükünü sürdürmenin de bir belirleyici olduğu ve kadın istihdamını olumsuz etkilediği ifade edilmektedir. Çocuksuz hanelerde yaşayan 25-49 yaş grubundaki kadınların işgücüne katılım oranı %45 iken; bu oran çocuklu kadınlarda %45’ten % 29,6’ya düşmektedir (KEİG, 2018).

3.4. Destek Mekanizmaları

Tek ebeveyn kadınların profesyonel anlamda hukuksal ve psikolojik desteğe gereksinimlerinin bulunduğu bununla birlikte sosyal destek gereksiniminin de ön plana çıktığı bilinmektedir. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde süreç içerisinde kadınların ve hanedeki çocukların bir kısmının profesyonel destek sürecine dahil oldukları, bir kısmının enformel bir şekilde aile, arkadaş, akraba vb. kişilerle bir sosyal destek ağı oluşturdukları, bazılarının ekonomik destek süreçlerine dahil oldukları, bir kısmının ise çocukları dışında bir destek mekanizması olmadığı yönünde sonuçlara ulaşılmıştır.

Katılımcıların kendileri ve çocukları için profesyonel destek açısından psikolojik destek sürecine dahil oldukları belirlenmiştir. Dolayısıyla psikolojik desteğe duyulan gereksinimle birlikte danışmanlık ve tıbbi tedavi sürecine dahil olma durumunun söz konusu olduğu anlatılardan anlaşılmaktadır:

“Psikolojik destek alıyoruz hepimiz ailecek. Bir en küçük oğlum almıyor desteği. Kızım da destek alıyor, oğlum da destek alıyor bu konuda.”

K6 (35 yaş, üç çocuk sahibi)

Boşandıktan sonra çocuklarımın psikolojisi çok bozuldu. Sosyal hizmetlerde çalışan psikologlar çok destek oldu. Hani onlar çocuklarımla çok görüştüler destek oldular. Bana çok yardımcı oldular, sürekli onlara danıştım, yönlendirdiler.

K4 (41 yaşında, üç çocuk sahibi)

“Ben bir dönem psikolojik destek almıştım, bir dönem aldım sonra bıraktım. Şimdi tekrar almaya başladım, benim panik atağım oluştu korkulardan dolayı, şu an ilaç kullanıyorum panik atak ilacı.”

K8 (48 yaş, üç çocuk sahibi)

Katılımcıların aldıkları enformel desteklerde kök aile ve yakın çevre ön plana çıkmaktadır. Aileden görülen desteklerin ekonomik ve barınma odaklı olduğu anlaşılmaktadır.

Ailem iyi, sahip çıktılar bize. Yani diğer kardeşlerim de öyle yani hep sordular abimle, küçük kardeşim falan bir eksiğin var mı, şunun var mı, bunun var mı? Eşleri de çalışıyor, maddi olarak bir sıkıntılarını yok ama ben söylemedim, şu eksiğim var diyemedim yani. Yani bana en büyük destek annem, babam ve ailemden geldi gerçekten.

K1 (39 yaş, iki çocuk sahibi)

Eşimden ayrıldığımdan beri de ailem sağ olsun başta onlar çok büyük destek oldular bana. Arkadan tüm arkadaşlarım, akrabalarım hepsi destek oldular. Arkadaşlarımla bir telefonda konuşmak bile terapi gibi oluyor bana sağ olsunlar. Bir de eşimin teyzeleri, dayıları yani hepsi bana destek.

K2 (41 yaş, üç çocuk sahibi)

“Maddi olarak ailem çok destek oldu. Varlıkları bir kere destek de... Aldığın karar her ne olursa olsun arkadayız demeleri büyük bir destektir. Onun dışında bir destek sürecim olmadı.”

K9 (37 yaş, bir çocuk sahibi)

“Boşandıktan sonra iyiydi her şey. Ailem de destek verdi, akrabalarım da destek oldu.”

K11 (36 yaş, bir çocuk sahibi)

Yukarıda yer alan anlatılar, literatürdeki diğer çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Reher (1998: 203), tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada Güney Avrupa ülkelerinde aile bağlarının daha kuvvetli olduğu bulunmuştur. Destek mekanizmalarının başta kök aile olarak belirtilmesi bu durum ile uyumluluk göstermektedir. Yine Türkiye ile benzer şekilde Güney Avrupa'da boşanmış ailelerin çocuklarının büyük bir kısmının ebeveynleriyle birlikte yaşamaya devam etmesi söz konusudur (Albertini, vd. 2018: 2). Yapılan diğer akademik çalışmalarda kadınların boşanma sonrası kök ailesiyle yaşamaya başlayabildiğine ve bu kapsamda destek görünürken toplumsal olarak bir baskıyla karşılaşma ihtimallerine vurgu yapılmaktadır

(Gedik, 2015: 207; Can ve Aksu, 2016: 895; Aktaş-Akoğlu ve Küçükkaragöz, 2018: 169).

Katılımcıların bazılarının sosyal ve ekonomik destek hizmet süreçlerine dahil oldukları ve sosyal yardım aldıkları belirlenmiştir. K10 (30 yaş, iki çocuk sahibi), *“başlarda ekonomik destek falan filan pek araştırmıyorduk açıkçası. Daha sonrasında bu şeyleri araştırdık, öyle yardım falan almaya başladık”* diyerek ekonomik yardım sürecini ifade etmiştir.

Katılımcıların hiç desteği olmadığına ya da çocukları dışında herhangi bir destek mekanizması olmadığına dair anlatıları da söz konusudur. Çocuklarının, en büyük destekçileri ve motivasyon kaynağı olduğu katılımcılar tarafından paylaşılmaktadır.

Hiçbir destek mekanizmam yok. Kendi kendime mücadele ediyorum. Dışarıya çıkamıyoruz zaten bu süreçten (pandemi) dolayı hiçbir yere. Sadece çocuklarımla vakit geçiriyorum. Yani başka da hiçbir şeyim yok, başka kimsenin desteği yok.

K7 (41 yaşında, iki çocuk sahibi)

Biraz daha kendimle kalıyorum. Çocuklarımla muhabbet etmeyi çok seviyorum. Onlarla oturup konuşunca kızım büyüdüğü için biraz daha onunla konuşabiliyorum çünkü o daha mantıklı yaklaşabiliyor. Ortak kararları onunla birlikte almaya çalıştıkça daha iyi ifade ediyorum kendimizi. Böylece çok daha kolay oluyor bence.

K3 (43 yaş, üç çocuk sahibi)

Katılımcıların destek mekanizmalarına yönelik anlatılarında kök ailelerinin kendilerine destek olduğu ön plana çıkmaktadır. Katılımcıların bir kısmının ve onlarla birlikte çocuklarının profesyonel psikolojik destek sürecine dahil oldukları anlaşılırken sosyal yardım uygulamalarına dahil olan katılımcıların olduğu da belirlenmiştir. Bazı tek ebeveyn kadınlar süreci yalnız başına sürdürdüğünü, hiçbir desteğinin olmadığını ifade ederken çocuklarının varlığını ve çocuklarıyla geçirdiği vakti ve onlarla iletişimini bir destek mekanizması olarak nitelemektedir. Türkiye Aile Yapısı Araştırması (2011)’e göre de boşanma sürecinde enformel bir şekilde aile, akraba ve yakın çevreden büyük destek alındığı görülmektedir. Genel olarak boşanmış kadınların sosyal destekten daha fazla yoksun olduğuna dair çalışmalar da literatürde yer almaktadır (Özabacı vd. 2015: 466; Sezer ve Gürkan, 2018: 218; AEP, 2018). Bu durum Özar ve Yakut-Çakar (2012: 39) tarafından yapılan çalışmada, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın eşi ölmüş kadınlara yönelik bir sosyal destek programı hazırladığından söz edilmekte, eşinden boşanmış kadınların ise bu sosyal destek programının dışında tutulduğuna yer verilmektedir. Bu durum, sosyal destek yoksunluğunun kamusal düzeyde kendini gösterdiğini ortaya koymaktadır.

3.5. Toplumdaki ‘Boşanmış Kadın’ Algısı

Katılımcıların anlatılarında toplum tarafından olumsuz olarak değerlendirildikleri ve damgalandıkları ön plana çıkmaktadır. Doğrudan cinsel taciz olarak değerlendirilebilecek durumlarla karşılaşan katılımcıların yanı sıra tüm katılımcıların bu yönde etiketleyici bir bakışa maruz kaldıkları öğrenilmiştir. Katılımcıların tümüne toplum tarafından hissettirilen “Artık boşandın ve hiçbir şey eskisi gibi olmayacak, çok daha dikkatli ol” ve “Boşanmış bir kadından nasıl faydalanabilirim?” algısı şeklindedir. Türkiye’de bekar anne kavramının yaygın olmaması nedeniyle çocuklarıyla yalnız yaşayan kadınlara yönelik toplumun bakışının olumlu olmadığı söylenebilir (Gedik, 2018: 90).

Katılımcıların anlatılarında boşanmış kadın algısının farklı olduğu ve kendilerinden yararlanılmak istendiğine dair bulgular öne çıkmaktadır. Kavas (2010: 8) tarafından yapılan çalışmada da toplumsal bakış açısının ve toplumsal tutumların olumsuz dönüşüğüne yer verilmektedir.

Şimdi şöyle... Adın evet bir kere boşandı oluyor işte... Hani genel bizimkilerin bir boşanmış kadın hesabı var burada yani. Yani sanki “*Yürünecek Kadın, Gezilecek Tozulacak Kadın*” gibi bir algı var. Mesela kendine böyle baktığın zaman da araniyor oluyorsun.

K1 (39 yaş, iki çocuk sahibi)

“Boşandıktan sonra tabii... Kırıkkale toplumunda kadına bakış açısı çok çirkin. Dul kelimesi hiç sevmediğim bir kelime...”

K5 (44 yaş, bir çocuk sahibi)

Evlenip ayrıldıktan sonra şöyle bir izlenim oluyor. Hani ayrıldı bu kişi, bir dul şeyi var ya o göz oluyor. Zaten bu iki yıl boyunca atlatamadığım bir şeydi. İki yıl boyunca sürekli bir göz hapsindeydim. Hiç kimse, hiçbir şeye izin vermiyordu. Ben ayrıldıktan iki yıl sonra çalışmaya başladım. Oradaki çalışan kadının vasfı başkaydı patronların gözünde onu anladım. O yaklaşımı bana da yapmaya çalıştılar. Sırf o yüzden, o iş yerinden çıkmak mecburiyetinde kaldım.

K10 (30 yaş, iki çocuk sahibi)

Nasıl söylesem; hani küçük bir yerde yaşadığımız için işte boşanmış-dul farklı bakıyorlar. Boşanmış kadına genelde hani farklı bakarlar. Bir de küçük bir yerde yaşıyorsunuz ve pis bir ortam anladınız mı o şekilde. Rahatsız edici bir gözle bakıyorlar.

K12 (21 yaş, üç çocuk sahibi)

Ataerkil toplum yapısından kaynaklı olarak boşanmanın ilk olarak kök aile tarafından kabullenilmediği ve boşanan kadınların süreçte sıkı bir denetime tabi tutulduklarına dair anlatılar da söz konusudur.

Ataerkil bir toplum, öyle bir aileden geldiğimiz için boşanmış olmak, yalnız dışarıya çıkmak vesaire gibi şeyleri çevredeki ve ailedekiler

kabul etmiyor ilk başta. Sürekli bir mücadele içinde oluyor boşanmış bayanlar bence (gülüyor).

K3 (43 yaş, üç çocuk sahibi)

“Kayınbabam bile bu boşanma süreci başladığında bana dedi ki: *boşandıktan sonra evliyen olduğun gibi olmayacaksın*, dedi. Başımı yerden kaldırmayacaksın dedi. Açıkçası bunlar beni biraz yıprattı.”

K6 (35 yaş, üç çocuk sahibi)

K-8 ise anlatısında; boşanmış kadın ve dul kadın algısına karşı kendini korumak için ortaya koyduğu tutumu paylaşmakta ve “*bir an önce yaşlansam da kimse benimle ilgilenmese*” diye dilekte bulunduğunu aktarmaktadır. Bu şekilde bir koruma mekanizmasının katılımcı tarafından uygulanması yeni bir duygusal ilişki sürecine girilse dahi toplum tarafından olumsuz yargılanma ve eleştirilme kaygısından uzak durma ile ilişkili olarak değerlendirilmektedir. Toplumun baskısının bireylerin özel yaşamları üzerinde son derece etkili olduğu düşünülmektedir.

Kimse senin sorununu bilmiyor, ne çektiğini bilmiyor. Ama sana işte yemek teklifleri, işte güzel sözler, iltifatlar ediyorlar. Ne bileyim değişik yani... Daha önce sıcakkanlı bir insandım ben ama şimdi çok ciddi duran bir insan oldum. Neden? Çünkü yapımı öyle korudum ciddi durdum ki kimse bana gelmesin, kimse iltifat etmesin, benim ile bir yemek teklifi olmasın, bir şey olmasın diye ciddiyete büründüm yani. İşte sonra dedim ki: Allah'ım bir an önce yaşlansam da kimse benimle bu şekilde ilgilenmese.

K8 (48 yaş, üç çocuk sahibi)

Yukarıda yer alan anlatılar doğrultusunda boşanmış kadınlara bakış açısının daha olumsuz olduğu ve ayrıca kadınların bu algı ile mücadele etmek zorunda hissettiklerine yönelik bulgular mevcuttur (Thomas ve Ryan, 2008: 216-217; Rathi ve Pachauri, 2018: 208; Sezer ve Gürkan, 2018: 217; Pirak, vd. 2019: 79-80; Qamar, 2021: 1). Ayrıca toplumda var olan türlü önyargılar, boşanmış kadınların etiketlenmesine varıncaya kadar olumsuz tutumları besleyebilme özelliği göstermektedir (Arıkan, 1996: 217). Çoğunlukla kadının, sürecin sorumlusu ve suçlusu olarak görülmesine yönelik bir algının var olduğunu ifade etmek mümkündür.

3.6. Katılımcıların Gelecek Planları

Katılımcıların gelecek planlarına yönelik anlatılarında çocukların büyütülmesi, eğitim hayatının tamamlanması, iyi bir işe girmeleri ve mutlu bir evlilik yapmaları konuları ön plana çıkmaktadır. Çocukları merkeze alan bu bakış açısı geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde kadınların kendi yaşamlarından vazgeçerek kendilerini çocuklarına adanması ve tekrar evlenmemesi beklentisiyle ilişkili görünmektedir.

Katılımcıların küçük bir kısmının kendine dair yeni bir evlilik yapma planı olduğu öğrenilirken büyük bir çoğunluğunun da yeni bir evliliğe

olumsuz bakışları olduğu görülmektedir. Çalışmayan katılımcılar için ise istihdama katılabilmek bir gelecek planı olarak paylaşılmaktadır. Bu kısımdaki bulgular mevcut literatür ile benzerlik göstermektedir. Duygusal bir birliktelik ya da yeni bir evlilik planından önce tek ebeveyn kadınların çocukları ile vakit geçirme, onların büyüdüğünü görme, muhtaç bir birey olarak yaşamama ve çalışmayanlar için istihdama girme hedefleri ön plana çıkmaktadır (Çamur-Duyan, vd., 2007: 35; Portier ve Cocq, 2018: 82; Keim, 2018: 119).

Katılımcıların çocuklarına yönelik gelecek planlarında eğitimlerini tamamlamaları, iş sahibi olmaları ve evlenmeleri ön plana çıkmaktadır. Katılımcıların hayatlarının öznesi olarak çocuklarını görmeleri, yine toplumsal yapı içinde çocuğa yönelik sorumlulukların ömür boyu sürecek şekilde nitelendirilmesiyle ilişkili olarak değerlendirilebilir.

Çocuğum inşallah iyi bir bölümü kazanır, inşallah daha sonra da atanır ve işe girer. Çocuğum için bunu düşünüyorum. İşte çocuklarım için elimden geleni yapmayı düşünüyorum işte bir sporda profesyonel olsunlar istiyorum, bir dili çok iyi konuşsunlar istiyorum, bir müzik aleti çalabilsinler istiyorum.

K1 (39 yaş, iki çocuk sahibi)

“Genellikle çocuklarla ilgili plan yapıyorum. Nasıl? Büyüsünler bana baksınlar vesaire gibi değil. Büyüsünler kendilerine meslek edinsinler, ben giderim bir huzurevine yerleşirim diye düşünüyorum (gülüyor).”

K3 (43 yaş, üç çocuk sahibi)

“Yani gelecekle ilgili Rabbim nasip ederse çocuklarımla bir iş güç sahibi olmaları ve evlenmelerini istiyorum inşallah.”

K4 (41 yaşında, üç çocuk sahibi)

Bütün planlarım çocuklarımla ilgili kendimi onlara adadım bundan sonra. Eğitimleri çok önemli... Hiçbir şekilde ailemin yanına sığınmak yok kesinlikle. Zaten eşim evi bana bıraktı, çocuklarımla hayatıma devam etmek istiyorum başka hiçbir şey istemiyorum.

K7 (41 yaşında, iki çocuk sahibi)

Katılımcıların kişisel olarak ortaya koydukları gelecek planları ve beklentilerinde evliliğe, eğitime, istihdama ve huzur arayışına yönelik anlatılar öne çıkmaktadır. Katılımcıların evliliğe yönelik bakış açısında bir kısım kesinlikle yeni bir evlilik düşünmediğini ifade etmiştir. Bu durum üzerinde önceki evlilik tecrübesinde yaşanan olumsuzlukların etkili olduğu değerlendirilmektedir.

“Şu andan itibaren kesinlikle bir evlilik düşünmüyorum. Hayatta da büyük konuşmak istemiyorum ama... Ve bir işe girmek istiyorum.”

K2 (41 yaş, üç çocuk sahibi)

Şu andaki durumda evlilik bayağı bir uzak geliyor. Yani bayağı bir oldu ayrıralı ama hala kendimi evliliğe hazır hissetmiyorum dışarıdaki

kişilerden dolayı insanlar bayağı değişik. Şu anda açık öğretim lisesine yazıldım, okuyorum. Bunları tamamlamak istiyorum.

K10 (30 yaş, iki çocuk sahibi)

Yukarıdaki anlatıların aksine daha önce yaşanan evliliklerin kötü olmasına rağmen iyi bir evlilik umudu taşıyarak yeni bir evliliğe olumlu bakan katılımcılar da vardır.

İnşallah hani Allah bozmasın duygusal bir ilişkim var ve evlilik de olabilir, düşünüyorum da. Çünkü doğru düzgün bir evlilik yaşamadım. Hani bir adam işten çıktıktan sonra eve gelir, hani evde bir eksik var mı diye aranır ya, ben onu hiç bilmiyorum mesela.

K1 (39 yaş, iki çocuk sahibi)

“Benim planım nasipte olursa hani bir evlilik, yoksa ben hayatımı zaten yoluna koydum iyiyim yani böyle iyiyim.”

K6 (35 yaş, üç çocuk sahibi)

Gelecekte huzur beklediğini aktaran K-3’e ek olarak K-4 huzur beklentisinin yeni bir evlilikte olmadığını, manevi kaynaklara yöneleceğini ifade ederek ortaya koymaktadır.

“Biraz huzur istiyorum. Sessizlik ve huzur başka hiçbir beklentim yok. Bu kadar.”

K3 (43 yaş, üç çocuk sahibi)

Kendim umreye, hacca, o tarz şeylere adadım inşallah kendimi nasip olursa. İkinci evliliği de gerçekten tavsiye etmiyorum. Ağzımın yandığından dolayı mıdır nedir böyle düşünüyorum ikinci evliliği tavsiye etmiyorum.

K4 (41 yaşında, üç çocuk sahibi)

K9 (37 yaş, bir çocuk sahibi) ise eğitim, koruyucu aile olma hedefi ve yeni bir şehre taşınma planını paylaşmaktadır. “Çok uzatmalı bir doktora tezim var ama hala zihnimi toparlayıp da işin içine giremiyorum. Hani doktora tezimi verebilirsem doktoramı almak istiyorum. Koruyucu aile olabilir miyim onu düşünüyorum. Şehir noktasında yer değişikliği yapabilirim diye de bir şey var zihnimde.” K-11 de istihdama girmeye yönelik bir gelecek planı ortaya koymaktadır.

“Çalışmak istiyorum. İleriki zamanda bir evlilik istemiyorum, çalışmak istiyorum yani.”

K11 (36 yaş, bir çocuk sahibi)

Yukarıda yer alan anlatılar doğrultusunda boşanmayı deneyimlemiş olan kadınların büyük bir çoğunluğunun yeni evlilik konusunda kaygıları olduğu ve tepki geliştirdikleri anlaşılmaktadır. Uğur (2014: 317-318), tarafından boşanmış akademisyen kadınlarla yapılan bir çalışmada da benzer

sonuçlara ulaşılmıştır. Can ve Aksu (2016: 900), tarafından yapılan benzer bir çalışmada ise boşanmış kadınların büyük çoğunluğunun evlilik ve duygusal ilişkiye olumsuz baktığı ve gelecek planları arasında yeni bir evliliğe çok fazla yer vermedikleri paylaşılmıştır. Ayrıca hiç kuşkusuz mevcut durumda tek ebeveyn kadınların sosyo-ekonomik koşulları, eğitim düzeyleri ve istihdam durumları gelecek planlarını ortaya koyarken temel belirleyiciler olmaktadır. Her bir bireyin içinde bulunduğu koşullar ve yeterlilikler doğrultusunda bir değerlendirmede bulunduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada tek ebeveynli hanelerdeki kadınların rol ve sorumluluklarındaki değişimlerin ve deneyimledikleri güçlüklerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırmanın Kırıkkale ilinde gerçekleştirilmiş olması ve Kırıkkale odaklı çalışmaların literatürde çok yaygın olmamasının Kırıkkale ili ve benzer ölçekteki diğer illere de örnek olacak şekilde paylaşılan sonuçların değerlendirilmesi ve yeni uygulama örneklerinin inşası adına literatüre önemli bir katkı sunacağı umulmaktadır. Bu bağlamda araştırma sonuçlarına göre;

Tek ebeveynli hanelerdeki kadınların büyük bir çoğunluğu için evliliklerini sonlandırdıktan sonra hayatlarındaki eş baskısının büyük ölçüde ortadan kalktığı görülmektedir. Yani evlilikler devam ederken ciddi bir eş baskısı ile kadınların mücadele ettiği anlaşılmaktadır. Sorumluluk değişimleri dikkate alındığında ise tek ebeveyn olmadan önce de kadınların aileye yönelik (ekonomik, bakım, evin günlük işleyişini sürdürme vb. gibi) sorumluluklarını aktif bir şekilde sürdürdükleri; bununla birlikte boşanma sonrasında özellikle ekonomik kaynaklı sorumluluklarında bir artış olduğu belirlenmiştir. Ancak ev içi sorumlulukların sürdürülmesi ve çocuklara yönelik sorumlulukların yerine getirilmesinde sürecin evlilik dönemiyle benzerlik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Erkeklerin ev içi sorumluluklar ve çocuk bakımına yönelik toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda sorumluluk almamalarının bu sonuçla ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Sorunlar ve güçlükler odağında bir eş ile evliliği sürdürürken özellikle şiddet, ilgisizlik, sevgisizlik, kök aile sorunları gibi durumların ön plana çıktığı anlaşılırken; boşanma sonrası tek ebeveynlik sürecinde ise gelir elde edilmesi, çocukların bakımının sağlanması, çocukların kontrolünün sürdürülmesi ve sosyal destek görememe gibi durumların öne çıktığı belirlenmiştir. Eşe dair sorumlulukların ortadan kalkmasıyla kadınların rahatladıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Tek ebeveyn bireylerin yaşadıkları olumsuzluklarla baş etme noktasında destek mekanizması olarak ilk etapta kök ailelerine başvurdukları, ekonomik anlamda ciddi destekler alamazlar dahi sosyal bağlamda aile desteğinden yararlandıkları görülmüştür. Kadınların çok azının psikolojik destek alma yoluna gittiği belirlenirken, ekonomik sorunlarını giderme adına sosyal yardıma başvurdukları sonucuna

ulaşmıştır. Ekonomik kökenli gereksinimlerin katılımcılar tarafından öncelikli olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

Tek ebeveyn konumunda bulunan bir kadına yönelik toplumsal bakış açısı bağlamında; büyük ölçüde bir damgalanma süreci yaşadıkları, toplumun diğer kesimleri tarafından daha çok istismara açık bir pozisyonda değerlendirildikleri sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle toplumda olumsuz olarak değerlendirilen “boşanmış” ve “yalnız kadın” algısının hakim olduğu anlaşılmaktadır.

Gelecek planları çerçevesinde tek ebeveyn kadınların çoğunun planlarının çocuklarına yönelik olarak belirlendiğini ifade etmek mümkün iken çok azının yeni bir duygusal birliktelik veya evlilik konusunda olumlu görüş beyanında bulunduğu görülmüştür. Genel olarak çocuklarına yönelik beyanda bulunmayı tercih eden kadınların çoğunun yeni bir birliktelik ve yeni bir evlilik konusunda olumsuz bakış açısına sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmaya katılım gösteren tek ebeveyn kadınlar arasındaki farklılara yönelik yapılan değerlendirmede; eğitim düzeyi yüksek olan katılımcıların özellikle gelecek planlarında yeni bir iş ve doktora eğitimini tamamlamak gibi eğitim planlarının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun aksine eğitimi daha az olan kadınların gelecek planlarında çocuklarının ön plana çıktığı anlaşılmıştır. Düzenli ve sürekli geliri olan ve çalışan tek ebeveyn kadınların ekonomik anlamda sorun yaşamadığı belirlenirken boşanma sonrasındaki sürece uyumlarının daha kolay olduğu anlaşılmıştır. Çalışma hayatında olmayan kadınların boşanma sonrasında ekonomik kaynaklı sorunlarının arttığı ayrıca gelecekte bir iş sahibi olma planı yaptıkları belirlenmiştir. Bununla birlikte tek ebeveyn birey olduktan sonra kök ailesi yanına çocuklarıyla dönmek zorunda kalan kadınların, kök aile ile birlikte yaşamada çeşitli güçlükler deneyimledikleri özellikle ekonomik ve çocuk bakımı konusundaki sorumluluklarını kök aileleriyle paylaştıkları sonucuna ulaşılmıştır. Yalnızca çocuklarıyla yaşayan kadınların ise yüklendikleri sorumlulukları, büyük ölçüde kendilerinin sürdürdükleri belirlenmiştir. Katılımcıların hangi yaş aralığında olduğu fark etmeksizin, yapılan değerlendirmelerde toplumda boşanmış kadına yönelik “damgalayıcı” bir bakış açısının var olduğu ve bu durumun kendilerine yansıtıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu araştırmanın sonuçları literatürde yer alan önceki boşanma odaklı araştırmaların sonuçlarıyla büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Özellikle hane içi sorumlulukların ve çocuk bakım sorumluluğunun sürdürülmesinde toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkili olarak kadınların birinci dereceden sorumlu tutulması öne çıkan ortak bir sonuçtur.

Ayrıca boşanma sonrasında ekonomik konularda sorun yaşama riskinin artması ve ekonomik kökenli sorunların yaşanması diğer araştırmalar ve bu araştırmanın en önemli ortak sonucu olarak öne çıkmaktadır. Kadınların yeni bir evlilik yapma konusunda olumsuz bir tutum sergilemeleri diğer akademik çalışmalarda da ulaşılmış bir sonuçtur.

Kadınlara yönelik toplumsal bakış açısının damgalayıcı boyutlara ulaşabildiğine yönelik sonuç ta diğer araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Araştırmadan elde edilen sonuçların genel olarak literatürde yer alan benzer çalışmaların sonuçlarıyla aynı doğrultuda olduğu ifade edilebilir.

Yukarıda yer alan araştırma sonuçları dikkate alındığında; tek ebeveyn birey durumunda olan kadınların profesyonel destek mekanizmalarından (sosyal ve ekonomik destek, ücretsiz kreş ve gündüz bakımevi, psikolojik destek, aile eğitim programı ve danışmanlık hizmetleri) yararlandırılmaları önerilmektedir. Kadınların çocuk bakımı ve istihdama katılım konusunda sorunlar yaşadığı ortadadır. Mevcut durumda sürdürülen sosyal ve ekonomik destek hizmeti, ücretsiz kreş ve gündüz bakımevi hizmeti, boşanma danışmanlığı hizmeti, aile eğitim programı gibi uygulamaların tanınırlığını artırmak; bu durumdaki bireylere öncelikli olmak koşuluyla değerlendirme yapılması ve tek ebeveynli ailelere öncelik verilmesi önerilmektedir. İstihdam sürecine katılım bağlamında güçlendirme esaslı meslek edindirme faaliyetlerinin yaygınlaştırılması ve bu durumdaki bireylere pozitif ayrımcılık sağlanması gerekmektedir. Özellikle politika üretimi bağlamında sosyal içerme odaklı boşanmayı deneyimleyen ailelerin gereksinimlerine cevap verecek özel politikaların inşa edilmesi ve uygulamaya konulması bu ve benzeri durumdaki bireyler, çocuklar ve aileler için son derece önemli olarak görülmektedir.

Kaynakça

- Abd Hamid, SR. ve Salleh, S. (2013). Exploring single parenting process in Malaysia: Issues and coping strategies, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 84, ss. 1154-1159.
- Acar, H. (2001). “Tek Ebeveynli Ailelere Yönelik Feminist Sosyal Hizmet Müdahalesi”. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 12 (3). ss.13-25.
- Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2009). *Boşanma Nedenleri Araştırması*. Ankara.
- Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2011). *Tek Ebeveynli Aileler*. Ankara.
- Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2018). *Aile Eğitim Programı: Tek Ebeveynli Aileler Kitapçığı*. Ankara.
- Aksoy, N., Felek, Ş., Yayla, N., Çeviş, İ. (2019). Türkiye’de kadın istihdamı ve etkileyen faktörler, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(3). ss. 146-163.

- Aktaş-Akoğlu, Ö. ve Küçükkaragöz, H. (2018). Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrasında Karşılaşılan Güçlüklerle İlişkin Bir Araştırma: İzmir İli Örneği, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29(1). ss. 153-172.
- Albertini, M., Gähler, M., Härkönen, J. (2018). Moving back to “mamma”? Divorce, intergenerational coresidence, and latent family solidarity in Sweden, *Population, Space and Place*, 24(6). e2142.
- Amato, PR. (2000). “The consequences of divorce for adults and children”. *Journal of Marriage and Family*. 62. ss. 1269–1287.
- Amato, PR. ve Keith, B. (1991). Parental divorce and adult well-being: A meta-analysis, *Journal of Marriage and the Family*. 53. ss. 43–58.
- Andreß, HJ., Borgloh., B., Bröckel., M., Giesselmann, M., Hummelsheim, D. (2006). The economic consequences of partnership dissolution-A comparative analysis of panel studies from Belgium, Germany, Great Britain, Italy, and Sweden, *European Sociological Review*, 22(5). ss. 533-560.
- Arıkan, Ç. (1996). “Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması”. *T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı*. Ankara.
- Auersperg, F., Vlasak, T., Ponocny, I., Barth, A. (2019). Long-term effects of parental divorce on mental health—A meta-analysis, *Journal of Psychiatric Research*, 119. ss. 107-115.
- Barbieri, D., Huchet, M., Janeckova, H., Karu, M., Luminari, D., Madarovo, Z., ve Reingarde, J. (2016). Poverty, gender and intersecting inequalities in the EU, *Review of the implementation of Area A: Women and Poverty of the Beijing Platform for Action*.
- Boylu, A.A. ve Öztop, H. (2013). Tek ebeveynli aileler: Sorunlar ve çözüm önerileri, *Sosyoekonomi*, 19(19). ss. 207-220.
- Bradshaw, J. ve Millar, J. (1991). *Lone parent families in the UK*, HM Stationery Office.
- Can, Y. ve Aksu, NB. (2016). Boşanma Sürecinde ve Sonrasında Kadın, *Electronic Journal of Social Sciences*, 15(58). ss. 888-902.
- Cherlin, AJ. (1999). “Going to extremes: Family structure, children’s well-being, and social science”. *Demography*. 36(4). ss. 421-428.

- Coşkun, S. ve Sarlak, D. (2020). Reasons for Divorce in Turkey and the Characteristics of Divorced Families: A Retrospective Analysis, *The Family Journal*, ss. 1-8. <https://doi.org/10.1177/1066480720904025>.
- Çamur Duyan, G., Acar, H., Baykara-Acar, B., Karataş, K. (2007). Boşanmış Kadınların Yaşam Öyküleri ve Yoksullukla Baş Etme Biçimleri, *Kriz Dergisi*, 15 (1). ss. 25-38.
- Denzin, NK. Ve Lincoln, YS. (2008). *Collecting and interpreting qualitative materials*, Los Angeles: Sage Publications.
- D'Onofrio, B.ve Emery, R. (2019). Parental divorce or separation and children's mental health, *World Psychiatry*, 18(1). ss. 100-101.
- Ermisch, JF. ve Francesconi, M. (2001). Family structure and children's achievement, *Journal of Population Economics*, 14. ss. 249–270.
- European Institute for Gender Equality. (2020). *Poverty, Gender and Lone Parents in the EU*.
- Fagan, C., Urwin, P., Melling, K. (2006). Gender inequalities in the risks of poverty and social exclusion for disadvantaged groups in thirty European countries, Office for Official Publications of the European Communities.
- Gedik, E. (2018). “Single Mothers Doing Family: Re-Forming Traditional Family in Turkey”. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*. 21(1). ss. 71-101.
- Gedik, E. (2015). *Trapped in between state, market and family: experiences of moderately educated divorced and widow women*, Ph.D. Thesis, Department of Sociology, METU, Institute of Social Science, Ankara, Turkey.
- Gladding ST. (2015). *Aile Terapisi: Tarihi, kuram ve uygulamaları* (5. Baskı). Ankara: Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği Yayınları.
- Gordon, L. ve McLanahan, S. (1991). Single parenthood in 1900, *Journal of Family History*, 16. ss. 97–116.
- Gross, G. (2014). https://www.huffpost.com/entry/positive-outcomes-of-divo_b_4768426#:~:text=This%20self%2Dreflection%20and%20self,most%20positive%20outcomes%20of%20divorce.&text=By%20e

xperiencing%20your%20authentic%20self,a%20happier%20and%20
Ohealthier%20lifestyle (Erişim Tarihi: 16.05.2021).

- Hashim, IHM., Azmawati, AA., Endut, N. (2015). Stress, roles and responsibilities of single mothers in Malaysia, *In SHS Web of Conferences* (Vol. 18, p. 03003). EDP Sciences.
- Hetherington, EM. (2003). “Social support and the adjustment of children in divorced and remarried families”. *Childhood*. 10(2). ss: 217-236.
- Kadın Emeği ve İstihdamı Girişim Platformu (2018). <http://www.keig.org/kadin-istihdami-ve-cocuk-bakim-yuku-iliskisi/> (Erişim Tarihi: 20.05.2021).
- Kasuto, M., Aktan, ZD., Yardımcı, E. (2020). Ebeveyn Medeni Durumunun Çocukların Ruh Sağlığına Etkisi, *Aile Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 3(2). ss. 48-68.
- Kavas, S. (2010). *Post divorce experience of highly educated and professional women*. Ph.D. Thesis, Department of Sociology, METU, Institute of Social Science, Ankara, Turkey.
- Keim, S. (2018). “Are lone mothers also lonely mothers? Social networks of unemployed lone mothers in Eastern Germany”. *In Lone parenthood in the life course*. ss. 111-140). Springer, Cham.
- Kucur, F. ve Kelebek, Ö. (2021). Boşanmış Kadınların Boşanma Aşaması, Süreci ve Sonrasında Yaşadıkları Zorluklar: Esenler SHM Örneği, *Journal of Social Policy Conferences*, 80. ss. 231-266).
- Laumann-Billings, L. ve Emery, RE. (2000). Distress among young adults from divorced families, *Journal of family psychology*, 14(4). ss. 671-687.
- Lee, D. ve McLanahan, S. (2015). Family structure transitions and child development: Instability, selection, and population heterogeneity, *American sociological review*, 80(4). ss. 738-763.
- Marshall, MN. (1996). “Sampling for qualitative research”. *Family Practice*. 13. ss. 522-525.
- McLanahan, S. ve Garfinkel, I. (1989). Single Mothers, The Underclass, and Social Policy, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 501. ss. 92-104.

- Morrow, S. (2007). "Qualitative research in counseling psychology: Conceptual foundations". *The Counselling Psychologist*, 35 (2). ss. 209-235.
- Nazlı, S. ve Kiye, S. (2021). Tek Ebeveynli Ailenin Boşanmaya Uyumunu Destekleme: Olgu Sunumu, *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (51). ss. 470-494.
- OECD Family Database <http://www.oecd.org/els/family/database.htm>
OECD - Social Policy Division - Directorate of Employment, Labour and Social Affairs 1 Updated: February 2020 SF1.2: Children in Families (Erişim Tarihi: 06.05.2021).
- Oğurtan SG. (2011). *Boşandım Diyemedim: Boşanmanın Aile ve Toplum Üzerine Etkileri*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Özabacı, N., Gamsız, Ö., Şeyma, BB., Altınok, A., Dursun, A., Sandıkçı, Ç. (2015). Boşanmış kadınların umutsuzluk düzeyleri ve sosyal destek alma durumları, *International Journal of Human Sciences*, 12(1). ss. 456-479.
- Özar, Ş. ve Yakut-Çakar, B. (2012). Aile, devlet ve piyasa kıskacında boşanmış kadınlar, *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, 16. ss. 1-12.
- Pachauri, P. (2018). "Problems faced by divorced women in their pre and post-divorce period: A sociological study with reference to District Meerut". *Journal of Pharmacognosy and Phytochemistry*. 7(1). ss. 207-212.
- Park, H. 2007. "Single Parenthood and Children's Reading Performance in Asia." *Journal of Marriage and Family*. 69(3). ss. 863-877.
- Pirak, A., Negarandeh, R., Khakbazan, Z. (2019). Post-divorce regret among Iranian women: a qualitative study, *International journal of community based nursing and midwifery*, 7(1). ss. 75-86.
- Pong, SL. (1996). "School participation of children from single-mother families in Malaysia". *Comparative Education Review*. 40(3). ss. 231-249.
- Poortman, A. (2005). "Women's Work and Divorce: A Matter of Anticipation? A Research Note". *European Sociological Review*. 21(3). ss. 301-309.

- Portier-Le Cocq, F. (2018). “Lone Young Parenthood by Choice? Life Stories in Great Britain”. In *Lone Parenthood in the Life Course*. ss. 75-92). Springer, Cham.
- Qamar, AH., ve Faizan, HF. (2021). Reasons, Impact, and Post-divorce Adjustment: Lived Experience of Divorced Women in Pakistan, *Journal of Divorce & Remarriage*, ss. 1-26.
- Rathi, P. ve Pachauri, JP. (2018). Problems faced by divorced women in their pre and post-divorce period: A sociological study with reference to District Meerut, *Journal of Pharmacognosy and Phytochemistry*, 7(1). ss. 2017-212.
- Reher, DS. (1998). “Family Ties in Western Europe”: *Persistent Contrasts. Population and Development Review*. 24(2). ss. 203–234. <https://doi.org/10.2307/2807972>
- Sands, A., Thompson, EJ., ve Gaysina, D. (2017). Long-term influences of parental divorce on offspring affective disorders: A systematic review and meta-analysis, *Journal of affective disorders*, 218. ss. 105-114.
- Sezer, F. ve Gürkan, U. (2018). Boşanmış bireylerin baş etme stratejilerinin ve yaşam kalitelerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(40). ss. 209-221.
- Soygan, H. (2019). *Boşanmış kadınların boşanma sebepleri ve boşanma sonrası karşılaştıkları güçlüklerin sosyolojik analizi Yozgat ili örneği*, Sosyoloji Anabilim dalı, Yozgat Bozok Üniversitesi.
- Soygan, H.ve Gedik, E. (2019). Kocasız Yaşam: Yozgat'ta Boşanmış Kadınların Deneyimleri, *Electronic Turkish Studies*, 14(7). ss. 3953-3966.
- Thomas, B. (2020). *The Effects of Divorce on Children*. <https://digitalcommons.sacredheart.edu/acadfest/2020/all/95/> (Erişim Tarihi: 06.10.2021).
- Thomas, C. ve Ryan, M. (2008). Women's Perception of the Divorce Experience: A Qualitative Study, *Journal of Divorce & Remarriage*, 49:3-4. ss. 210-224.

Uğur, SB. (2014). “Günümüzde kadının boşanma deneyimleri: akademisyen kadınlar üzerine bir araştırma”. *Mediterranean Journal of Humanities*. 4(2). ss. 293-326.

TÜİK (2019). *Bölgesel İstatistikler 2019*.

TÜİK (2021a). *İstatistiklerle Aile 2020*.

TÜİK (2021b). *İstatistiklerle Kadın 2020*.

Türk Medeni Kanunu [TMK], 2001: 8071-8072.

Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2011.

Weiss, RS. (1984). “The impact of marital dissolution on income and consumption in single-parent households”. *Journal of Marriage and the Family*. ss. 115-127.

Weitoff, GR., Hjern, A., Haglund, B., Rosén, M. (2003). Mortality, severe morbidity, and injury in children living with single parents in Sweden: a population-based study, *The Lancet*, 361(9354). ss. 289-295.

Zhang, C. (2020). “Are Children from Divorced Single-Parent Families Disadvantaged? New Evidence from the China Family Panel Studies.” *Chinese Sociological Review*. 52 (1). ss. 84-114.

Extended Abstract

Single-parent family is the type of family in which the child or children share the same house with only one parent and only one caregiver parent (Bradshaw and Millar, 1991:6; Abd Hamid and Saleh, 2013: 1154; Nazlı and Kiye, 2021:471). A single-parent family occurs within the framework of factors such as the death of one of the spouses, the termination of the marriage by the spouses, the adoption of a single individual, the long-term conviction of one of the spouses, the choice of being a parent through surrogacy and artificial insemination (Gladding, 2015).

While the processes of becoming a legal single parent through artificial insemination or surrogacy are experienced in different countries, the death of one of the spouses and the divorce are the most common dynamics of being a single parent family both in Turkey and around the world. In an academic study conducted 30 years ago by Gordon and McLanahan (1991), it was predicted that divorce would be a more prominent reason for being a single parent than death. The fact that divorce is the common reason for the single-parent family formation process today confirms the prediction of this research. it is stated that the rate of single-

parent families formed after divorce was less than 1% in 1982, while the rate of single-parent families formed as a result of the death of the spouse was approximately 3% in the same year. However, in 2016, it is reported that the rate of single-parent family formed as a result of divorce increased to 2%, and the rate of single-parent family formed as a result of the death of the spouse decreased to less than 1% (Zhang, 2020: 87).

In this study, it was aimed to reveal the changes in the roles and responsibilities of women in single-parent households and the difficulties they experience. Qualitative research method was used and the data were collected through in-depth interviews. Permission was obtained from Hacettepe University Ethics Committee to conduct the research.

In this context, the following results were obtained in this study:

It was found that for the vast majority of women in single-parent households, spousal pressure in their lives largely disappeared after they ended their marriage. In other words, it was understood that women struggled with a serious pressure from their spouses during the marriages. Considering the changes in responsibilities, it was seen that before becoming a single parent, women actively continued their responsibilities towards the family (economic, care, maintaining housework, etc.); however, it was determined that there was an increase in economic responsibilities, especially after the divorce. However, it was concluded that there was no visible change in maintaining domestic responsibilities and fulfilling responsibilities for children compared to the marriage period. The fact that men do not maintain their responsibilities for domestic responsibilities and child care has also been reflected in the research results in a way that can be associated with the perception of gender.

Within the scope of difficulties, it is understood that situations such as violence, indifference, lack of love, root family problems come to the fore while maintaining a marriage with a spouse; In the post-divorce single parenting process, it was determined that situations such as earning income, providing care for children, maintaining control of children and not being able to receive social support come to the fore. It was concluded that, with the disappearance of responsibilities regarding the spouse, the difficulties related to the spouse disappeared to a large extent.

It was observed that single-parent individuals applied to their root families in the first place as a support mechanism in coping with the obstacles they experience, and even if they cannot receive serious support in economic terms, they turn to family support in the social context. While it was determined that very few of the women received psychological support, it was concluded that they applied to social aid services in order to solve their economic problems. It is understood that economic-based needs are considered as priority/urgent by the participants.

The social perspective towards a single-parent woman stands out as being exposed to a stigmatization process and being evaluated in a position open to abuse by the society. It is understood that there is a perception of

"divorced woman" and "lonely woman", which are evaluated negatively in society.

It was determined that most of the single parent women made plans for their children within their future plans. It was observed that very few of them expressed a positive opinion about a new emotional relationship or marriage. In general, it was concluded that women preferring to make statements about their children had a negative opinion about a new relationship and a new marriage.

On the basis of the findings of the study, it is recommended that single-parent women should benefit from professional support mechanisms (social and economic support, free kindergarten and day care center, psychological support, family education programme and counselling services). It is obvious that women have problems in childcare and employment. It is recommended that an evaluation be made on the condition that priority is given to individuals in this situation, to increase the recognition of practices such as social and economic support services, free kindergarten and day care services, divorce counseling service, family education program, which are currently being maintained. In the context of entering employment, empowerment-based vocational training activities should be expanded and positive discrimination should be provided to individuals in this situation. Especially in the context of policy making, it is considered extremely important for individuals, children and families in this and similar situations to build and implement special policies that are focused on social inclusion and will meet the needs of families who have experienced divorce.